

LUNDS UNIVERSITET

Sociologiska institutionen
Avdelningen för socialantropologi
Kandidatuppsats VT 2013

Handbok för livet
Om hedersrelaterat våld i Sverige i vår tid

Författare: Caroline Eriksson
Handledare: Christer Lindberg

Sammanfattning

Syftet med uppsatsen är definiera och försöka förstå hedersrelaterat våld. Frågorna som ställs är:

- Vad är heder och vad spelar heder för roll i våldsproblematiken?
- Vilka olika typer av våld utsätts man för i en hederskultur?
- Hur uppnås hedersideologins mål och syfte med hjälp av våld?
- Hur kan man se hedersrelaterat våld utifrån en helhet och inte bara utifrån det sensationella, dödliga våldet som ofta uppmärksammas i media?

Uppsatsen är en litteraturstudie och bygger på kända antropologers verk som Unni Wikans, Mikael Kurkialas, Michel Foucaults, Pierre Bourdieus, Ruth Benedicts, med flera. Empiriskt material består av intervjuer gjorda av journalister och socialarbetare. Materialet har analyserats tillsammans med ovanstående antropologers verk. Begreppet heder och olika typer av våld har utretts för att se hur dessa passar in i hedersvåldsproblematiken.

Resultatet visar att hedersrelaterat våld är komplext. Det består av tre viktiga komponenter; hedersideologin, där kvinnor är bärare av familjens heder; symboliskt våld, som hävdar kvinnors naturliga underlägsenhet; samt fysiskt och psykiskt våld, som är konkreta handlingar. Dessa tre komponenter bidrar till varandras fortgående existens och reproducerar det som kallas hedersvåld.

Uppsatsen tar inte upp hur man ska kunna förhindra hedersrelaterat våld men ger en inblick i hedersvåldets mening, syfte och mål.

Nyckelord: socialantropologi, Fadime Sahindal, heder, våld, osynligt våld, symboliskt våld, psykiskt våld, fysiskt våld

Abstract

The purpose of this paper is to define and understand honour-related violence. These are the questions asked for this purpose:

- What is honour and what role does honour play in making meaning of violence?
- What are the different types of violence someone is subjected to in a culture of honour?
- How does the ideology of honour achieve its goals and objectives through violence?

- How can one see honour-related violence as a whole and not just from the sensational, deadly violence that is often emphasised in the media?

The essay is a literature review and based on known anthropologists' works as Unni Wikan's, Mikael Kurkiala's, Michel Foucault's, Pierre Bourdieu's, Ruth Benedict's, and others'. The empirical material consists of interviews conducted by journalists and social workers. The material has been analyzed together with the above mentioned anthropologists' works. The concept of honor and the different types of violence have been investigated to see how these fit into honour-related violence/issues.

The result shows that honor violence is complex. It consists of three major components; honor ideology where women are the bearers of family honor; symbolic violence, which claims women's natural inferiority; well as physical and psychological violence, which are concrete actions. These three components contribute to each other's continuing existence and reproduce what is called honor.

The essay does not address how to prevent honour-related violence, but gives an insight into its meaning, purpose and goals.

Key words: social anthropology, Fadime Sahindal, honour, violence, invisible violence, symbolic violence, psychological violence, physical violence

Innehållsförteckning

<i>Handbok för livet</i>	5
1. Problemformulering och syfte	7
2. Kontextualisering av hedersrelaterat våld i Sverige: fallet Fadime Sahindal	8
Mordet på Fadime ur ett kulturrelativistiskt perspektiv	8
Feministisk kritik	9
Mikael Kurkiala och kulturrelativismen	11
Intervjuer med förövare: ett sociologiskt perspektiv	13
Socialt arbete: socionomens insyn	15
3. Vidgade teoretiska perspektiv	17
4. Vad är heder?	20
Kvinnor som tillgångar.....	23
5. Vad är våld?	26
6. Hedersrelaterat våld	27
Osynligt våld	28
Symboliskt våld.....	29
Psykiskt våld.....	31
Den yttre världens godkännande	33
”Själen är kroppens fångelse”	34
Fysiskt våld och bestraffning.....	35
Straff som kontrollmetod	35
Bestraffningens tvetydighet	37
Övervakning	38
Den fogliga kroppen.....	39
7. Hedersvåldets reproduktion	41
8. Sammanfattning och slutsatser	42
Slutord	43
Källförteckning	45

Handbok för livet

Jag har alltid känt att jag har något gemensamt med människor som lever i en hederskultur. Jag vet hur det är att vara en ambassadör för ett kollektiv. När jag var tonåring och växte upp i en frikyrka kändes det som att jag levde i två världar med två parallella uppsättningar värderingar. Mina vänner hade en uppsättning åsikter och regler medan jag hade en annan. De var politiskt korrekta och jag var klassens kristna elev som alltid fick svara på frågan ”Vad tycker ni om...”? Allt vad jag gjorde och sa reflekterade tillbaka på min familj och min församling. Man lär sig vad som är rätt och fel, både genom det som uttryckts explicit och det som insinuerats. Vid den här tiden i mitt liv var det just inget konstigt med att det förhöll sig så här men jag tror att det har gett mig en större förståelse för andra som lever samtidigt i två olika existensrum. Jag tror det finns likheter mellan det jag upplevt och hederskulturer.

Jag ser bland annat likheter i en kategorisk verklighetsuppfattning. I hederskulturen har man heder eller så har man den inte: det finns inget mellanting. Min bibel från tonårstiden vittnat om en kategorisk verklighetsuppfattning. Den är en utgåva med många kontextuella förklaringar av dåtidens praxis och många inspirerande kommentarer i fotnoterna. Utgåvan heter *Handbok för livet* vilket indikerar att i den finns svaret på alla frågor kring hur man ska leva sitt liv. Jag fick bibeln som en gåva och på första sidan står det med kantig handstil:

Antingen kommer den här boken hålla dig borta från synden, eller så kommer synden hålla dig borta från den här boken.

Det här är ett uttalande som jag hela tiden har behövt förhålla mig till och stundtals kommer att fortsätta behöva förhålla mig till. Jag känner igen det svart-vita tänkandet. Fadime Sahindal som levde i en hederskultur här i Sverige sa ”Stackars pappa” innan hennes pappa sköt henne. Hon visste och förstod hur hennes pappa tänkte. Det var ett tankemönster som menade att Fadime blivit ett problem som måste elimineras. Precis som Fadime tyckte synd om sin pappa, så tycker jag att det är synd att mina nära och kära kan se på världen som om den vore ett svartvitt fotografi, när världen i själva verket är full av färger, ljus och ibland skiftande gråskalor. Eller, är det kanske trots allt synd om mig, eftersom min bibel ligger oläst någonstans? Enligt inskriptionen är det synden som håller mig borta från den.

Jag tänker på antropologen Unni Wikan som skriver om människor som fått gå i exil på grund av att de brutit hederskoden, som en alternativ lösning till återupprättandet av hedern genom mord. Kanske har jag gått i självvald exil genom att periodvis bosätta mig i andra världsdelar eller åtminstone sextio mil från hemkommunen. Om jag skulle återvända dit så är det inte fysiskt

mord som väntar. Däremot vore det kanske istället socialt självmord att återvända. Jag tror att jag skulle mötas av tassel och tasslar, många förböner, gliringar och kanske ett eller annat allvarligt men uppriktigt samtal. Dessutom skulle jag vara en påminnelse i vardagen om ett slags misslyckande av andras fostran.

Det är svårt att förklara hur subtilt man lär sig vad som är rätt och fel. Mycket är synd. Man lär sig vad som är fel genom att det uttrycks oro för den som avviker. Ofta ska man be för personen ifråga. Det uttrycks också besvikelse över personen som inte levt upp till förväntningarna, ”tänk att han som har fått så mycket kan välja att göra så här”. Man utsätts hela tiden för en indirekt påverkan. Ett exempel på det var när min vän förlovade sig relativt ung och snabbt gick snabbt gick in i förhållandet. Det togs emot positivt av människor runt omkring mig men jag tyckte att de var för unga. När sedan en annan vän förlovade sig med en kille ungefär lika snabbt och vid ungefär samma ålder var det ingen som var riktigt glad. Någon uttryckte en oro över förhållandet och mannens kvinnosyn. Man får själv dra slutsatsen och se skillnaden mellan de två förlovningarna. Den sistnämnda förlovningen var mellan en ung kvinna från en frikyrklig familj och en man med turkisk bakgrund. Det var ingen som var särskilt glad för deras skull, man sa grattis och sedan ignorerade man samtalsämnet eller kommenterade förlovningen med att ”det var snabba ryck”. Långt senare är de gifta men förhållandet är inte bra, kvinnan vill inte skiljas, säger mannen, för ”då skulle dom få rätt”. ”Dom” är hennes familj och de som indirekt misstuckte till förhållandet.

Det finns en skam i att misslyckas, med sitt äktenskap, med sin uppfostran av barnen och så vidare. Ytterligare ett exempel kommer från en vän till mig som också vuxit upp i en frikyrka. Hon hade varit på bröllop där bruden var gravid och brudens pappa, när han håller tal, känner sig manad att berätta att dottern sovit hemma varje natt. Pappans tal kanske är att säga att han som förälder har gjort sitt bästa. Det här är svenska frikyrkomedlemmar som det handlar om. Heder finns inte bara i kurdiska eller muslimska sammanhang som det ofta sägs i media.

Min erfarenhet är att det subtila och underförstådda varvas med en klar och tydlig undervisning. Boktitlar som ”Homosexualitet är synd” talar klarspråk. Predikningar som handlar om hur välsignad man blir när man ger tionde till kyrkan, och att man blir straffad när man håller saker undan Gud, är också tydliga i sitt budskap. Det finns något gemensamt för mig, Fadime Sahindal och många andra med oss, som växt upp med uttalade och outtalade förväntningar på hur vi ska leva våra liv. Men gåtan för mig är hur avvikandet av förväntningarna kan sluta med något så brutalt som mord.

1. Problemformulering och syfte

Den här uppsatsen handlar om våld i hederskulturer. Den syftar till att ur ett antropologiskt perspektiv undersöka våldets struktur och funktion i en hederskontext. Hur kan det gå så långt att en far mördar sin egen dotter som i fallet med Fadime Sahindal? Hon var och är inte ensam om att uppleva hedersrelaterat våld. Jag vill undersöka närmare de olika typer av våld som individen i en hederskultur utsätts för. Några av frågorna jag ställer mig är:

Vad är heder och vad spelar heder för roll i våldsproblematiken?

Vilka olika typer av våld utsätts man för i en hederskultur?

Hur uppnås hedersideologins mål och syfte med hjälp av våld?

Hur kan man se hedersrelaterat våld utifrån en helhet och inte bara utifrån det sensationella, dödliga våldet som ofta uppmärksammas i media?

I uppsatsen kommer jag att visa hur följande komponenter reproducerar varandra för att uppnå hedersvåldets funktion, mål och syfte: hedersideologin, där kvinnor är bärare av familjens heder; symboliskt våld, som hävdar kvinnors naturliga underlägsenhet; samt fysiskt och psykiskt våld, som är konkreta handlingar.

Uppsatsen är avgränsad till mestadels en svensk kontext och behandlar först och främst unga kvinnors situation, trots att män också utsätts för hedersrelaterat våld. För att illustrera hederskulturen och dess våld har jag använt mig av Fadime Sahindals levnadsbeskrivning. Detta för att debatten kring hederskultur noggrant har följt hennes liv och död, och för att Fadime är en kvinna som läsaren säkerligen har hört talas om.

2. Kontextualisering av hedersrelaterat våld i Sverige: fallet Fadime Sahindal

Här kommer ändå en kort beskrivning av Fadime Sahindals liv för de som trots allt inte känner till det. Fadime Sahindal kom till Sverige som sjuåring 1981. Familjen, som är kurder, kommer från en liten by i Turkiet. Fadime växte upp i Uppsala. Hennes två äldre systrar hade gifts bort med kusiner från Kurdistan. När hon var 22 år gammal blev hon kär i och tillsammans med en kille. Detta accepterade inte familjen. Fadime hade, genom att ha inträtt i en kärleksrelation, vanhedrat sin familj och mottog dödshot från släktingar. Hon ville inte gömma sig eller leva under skyddad identitet. Istället polisanmälde hon hoten. Samma dag som Fadime och hennes pojkvän Patrik skulle flytta ihop omkom han i en mystisk bilolycka. Kort efter träffade hon av en slump sin bror i centrala Uppsala. Brodern misshandlade henne. Fadime flyttade till Östersund för att studera till socionom. Hennes pappa bad henne bryta all kontakt med familjen och inte besöka Uppsala igen. När Fadime började närma sig slutet av sin utbildning skulle hon åka på fältarbete till Kenya, och hon ville säga farväl till sin mamma och sina systrar. Hon återvände till Uppsala innan resan och besökte i hemlighet sin syster Songüls lägenhet. På kvällen 21 januari 2002 kom pappan till dit och sköt Fadime när hon var på väg ut ur lägenheten. Pappan dömdes till livstids fängelse. År 2012 ansökte han om att få ett tidsbestämt straff men nekades till detta i tingsrätten.

Nästa avsnitt handlar om att sammanfatta debatten kring hedersrelaterat våld och hederskultur med hjälp av olika röster som ger sin syn på vad som hände med Fadime Sahindal.

Mordet på Fadime ur ett kulturrelativistiskt perspektiv

Unni Wikan, socialantropolog, har skrivit om mordet på Fadime i sin bok *En fråga om heder* (2003). Hon skriver generellt om begreppet heder och förklarar att antingen har man heder eller så har man det inte. Kvinnorna är klanens ansikte utåt och bärare av heder. Det Wikan kallar mödomsproblematiken, att kvinnan måste vara oskuld när hon gifter sig, är kopplat till heder. Olika hederskulturer löser oskuldskravet på olika sätt, till exempel genom att tillåta sexuellt umgänge, utanför äktenskapet, så länge det hålls hemligt.

Wikan definierar hedersmord så här: ”Med hedersmord avser vi då mord som utförts i syfte att återvinna heder för ett kollektiv, inte bara för en individ. Detta förutsätter ett gillande från omgivningen som kommer att belöna mordet med heder” (2003:81). För att ett mord ska kunna

klassificeras som hedersmord måste det finnas en hedersgrupp med en hederskod som mördaren tillhör (Wikan 2003:119). Vidare, handlar det om kollektivets rättigheter över individen och kontroll över kvinnors sexualitet (ibid:245).

Unni Wikan förklarar men ursäktar inte mordet på Fadime. Hon skriver utifrån en tvärkulturell kontext och visar hur rättsapparaten ligger i konflikt med den kultur där hedersmord är en logisk handling. I rätten beskrivs Fadimes pappa som naiv och primitiv. Wikan menar att Fadimes släkt inte kan respektera ett system där man lyssnar på Fadimes syster, som är manodepressiv. Systemen har ingen trovärdighet. Wikan beskriver Fadimes pappa som någon som försöker vinna svenskars sympatier genom att vädja till svenskars uppfattning om psykisk sjukdom. Han måste enligt honom själv ha varit sjuk för att begå mordet på sin egen dotter. Men polisförhört med pappan låter annorlunda, där vädjar han till de som delar hans uppfattning om heder. Hederslogiken ligger alltså i konflikt med lagen.

Detta för Wikan in på kulturrelativism inom rätt och lag. I ett par norska hedersmordsfall skriver hon att det bland männen finns förväntningar på att döda. Samvetet kräver detta även av män som bott i Sverige eller Norge i många, många år. Är detta brist på integration, frågar sig Wikan. Ja, hon skriver att om man lyssnar på Fadimes uttalanden så är det brist på integration som bidrar till ett socialt system som accepterar och till och med kräver mord. Wikan hävdar att rättegången med Fadimes pappa vittnar om "[...] det inferno av skräck som Fadime måste ha genomlevt, och att bli varse det nät som spunnits och fortfarande spinns för att svetsa samman en familj där utbrytare inte accepteras" (ibid:220). Fadimes mamma vägrade att vittna, inte heller vågade släktingar att träda fram och berätta något. Den enda som vågade vittna var lillasystern, Nebile. Sammanfattningsvis pekar Wikan på kulturen som bidragande orsak till varför hedersmord förekommer, och där även förövaren kan vara ett offer: "Hon sa det själv, Fadime: Stackars pappa" (ibid:79).

Feministisk kritik

Eva Lundgren, professor i sociologi och genusvetare, är en av dem som kritiserar Unni Wikans bok om Fadime Sahindal. I sin artikel "Sviket mot Fadime" (2003) undrar Lundgren varför Wikan tycker det är så viktigt att förstå Fadimes släkt och mördare utifrån deras egen logik, det vill säga, en logik som tvingar fadern att mörda. Lundgren anser att Wikan ger Fadimes pappa offer-status samtidigt som hon betraktar Fadime på ett distanserat och nedvärderande vis.

Lundgren kritiserar Wikan för att hon inte kopplar samman heder med våld, men att detta antagligen beror på att Wikan inte ser hedersmord som uttryck för våld mot kvinnor. Lundgren menar att den svenska politiska debatten har rört sig kring frågan huruvida hedersrelaterat våld är likt eller olik våld i svensk kultur. Gudrun Schyman var förespråkare för sidan som uttryckte att detta våld, liksom våld utfört av svenska män mot kvinnor, beror på patriarkaliska strukturer. Lundgren kallar detta "likhetslogiken". Mona Sahlin stod som taleskvinna för den andra sidan och menade att hedersrelaterat våld är olik våld med svenska förtecken. Enligt Lundgren framställer de här förespråkarna av "skillnadslogiken" svensk kultur som könsjämsställd, medan invandrarkulturer anses patriarkaliska. Lundgren menar att den så kallade "skillnadslogiken" vann kampen om tolkningsföreträde. Hon kritiserar den kulturella våldsförståelsen genom att säga att gammal logik har tagit nya former. Det är samma logik som säger att det bara är män i samhällets marginaler, de alkoholiserade, arbetslösa, psykiskt sjuka och så vidare, som slår kvinnor. Lundgren anser att det har skapats ytterligare en kategori, det vill säga kulturskillnaden, där män våldför sig på kvinnor för att deras kultur skiljer sig från den svenska. Enligt Lundgren rör sig Wikan farligt nära denna syn och hon är förvånad över att en antropolog ägnar sig åt att nära myter om kulturella olikheter som finns till för att skapa ett vi och dem: de avvikande.

Lundgren har analyserat hur debatten kring Fadime sett ut i kända svenska dagstidningar. Hon nämner att debatten har en retorik som bygger på binära positioner; offret är god och mördaren ond; Fadime framstår som svensk och utbildad och hennes pappa som invandrare och analfabet. Lundgren menar att svenskhet har målats upp som något positivt och invandrarkultur blir då något negativt. Hon hävdar att denna kulturförståelse associerar invandrarmannen med våld medan den svenska mannen framstår som jämställd och fredsälskande. Svensken och invandraren skiljer sig från varandra som två binära oppositioner.

Lundgren hävdar att: "vold er valg; ingen - og ingenting - tvinger menn til æresdrap eller kroppslig og mental lemlestelse". Hon menar att den okänsliga Wikan inte märker att hon behandlar ämnet med en gammal diskurs som bygger på stereotypiska skillnader, och att Wikan bara i förbifarten nämner det våld som Fadime utsatts för innan mordet. Lundgren menar också att Fadime utsatts för en normaliseringsprocess och det är därför hon kan se sig själv både genom sin fars ögon och genom det svenska samhällets ögon. Jag anser att denna normaliseringsprocess i sig inte behöver vara en motsättning till hedersrelaterat våld vilket jag kommer att förklara utförligare i avsnittet "Symboliskt våld". Hedersideologin blir ett normalt inslag i vardagen för de som lever med den. Samtidigt finner sig Fadime inte i våldet. Hon gör motstånd på flera sätt. Ett är när hon blir misshandlad av sin bror. Fadime berättar i en intervju

att efter Patriks död var hon emotionellt bedövad och krossad men under misshandeln vaknar hennes känslor till liv och hon bestämmer sig för att göra motstånd: ”Det här är ändå, liksom, ändå mina närmsta och att de kommer och trampar på mig när det är som värst. Så att då, liksom, kom den här ilskan inom mig. Jag tänkte, aldrig i livet att jag tänker lägga mig ner för de här människorna” (URL 2).

Enligt Wikan är det hederslogiken som legat till grund för pappans agerande. I domstolen försöker han dock förklara sin desperation på ett sätt som det svenska samhället ska förstå, att han var psykiskt sjuk och alkoholiserad. Lundgren menar att Wikan bara finner Fadimes pappa konsekvent när han pratar om hedern. Lundgren kritiserar Wikan för att gå hårt in i ett inifrån-perspektiv av Fadimes far och för att hon redan har bestämt sig för att fadern är ett offer för sin kultur. Enligt Lundgren lyssnar Wikan inte på vad fadern verkligen säger och när hon sedan talar om Fadime är det en programartad empati hon visar:

Hver gang hun nærmer seg Fadime, tar hun frem pekefingeren og ser med æreslogikkens maskuline blikk: At Fadime ikke forstod hvor provoserende hun var! La hun ikke egentlig til rette for sin egen død? Hvorfor velger Wikan en slik ømhet overfor Rahmi [Fadimes pappa], men er så distansert, streng og nedvurderende overfor Fadime? (Lundgren, 2003).

Lundgren skriver att när Wikan frågade om de manliga familjemedlemmarna ville prata med henne för att få komma till tals så tackade de nej. Lundgren tycker att Wikan ändå för deras talan. Till sist skriver Lundgren ett par rader om Wikan där hon uttrycker att Wikan kritiserar Fadimes mor alldeles för mycket när modern vittnade till förmån för sin man och att hon inte inser vilken press Fadimes mor måste stått under. Lundgren säger att Wikan, genom att ta männens parti över Fadimes, viftar med släktpatriarkatets flagga.

Mikael Kurkiala försvarar Wikans kulturellrelativistiska perspektiv

Socialantropologen Mikael Kurkiala skriver om Fadime Sahindal i artikeln ”Interpreting honour killings” (2003). I artikeln drar han följande slutsatser; att det finns de, ofta kurdiska representanter, som säger att mordet på Fadime inte hade något med kurdisk kultur eller kultur över huvud taget att göra, utan att Fadimes pappa var psykiskt sjuk. De tror inte att hedersmord existerar utan beror på ett patriarkaliskt, strukturellt och universellt förtryck av kvinnor. Vidare finns det en annan grupp, ofta kvinnor med egen erfarenhet av hederskulturer, som hävdar att det visst finns en kulturell aspekt att ta hänsyn till, det finns hederskulturer där mäns kontroll över kvinnor och deras sexualitet är ytterst viktig. Enligt hederskulturen förgiftar en kvinnas

omoraliska handlingar hela släkten. Kurkiala skriver att det fanns en ovilja att tala om mordet på Fadime i kulturella termer för att man trodde det skulle nära rasistiska tankegångar. Kurkiala menar att en sådan inställning tystar ner dessa kvinnor, inklusive Fadime som med sina studier i sociologi åtminstone borde tas på allvar av dem som vägrar att lyssna till kvinnor utan högre utbildning. Vidare anser Kurkiala att man genom att förneka att det här är ett unikt problem beträffande hederskultur frántar man chansen att motarbeta problemet med lämpliga metoder.

Kurkiala kritiserar de som säger att hedersmord och hederskultur är ett påhitt för att åstadkomma ett svenskt identitetsskapande. Det är ett självupptaget beteende som resulterar i att dessa kvinnor inte tas på allvar. Författaren vill även understryka att bara för att man tar avstånd från hedersmord så tar man inte avstånd från en viss kultur. Att Fadime var kurd betyder inte att kvinnor i den kurdiska kulturen är mer förtyckta än kvinnor i andra kulturer.

Kurkiala har även skrivit en bok, *I varje trumslag jordens puls- om vår tids rädsla för skillnader* (2005), som bland annat handlar om Fadime Sahindal. Kurkiala skriver att faderns kulturella tillhörighet, inte psykologiska eller socio-ekonomiska faktorer, har störst förklaringsvärde till varför han sköt Fadime (Kurkiala 2005:272). Pappan tillhör en grupp människor i det svenska samhället som har specifika moraliska föreställningar. Kurkiala skriver:

Det finns fördelar med att den moraliska ordningen bärs upp utan myndigheters inblandning. Men det finns också risker med att sanktioner mot vad som bedöms som moraliska överträdelser utdelas bortom myndigheternas kontroll. Ett moralsystem, bör vi komma ihåg, är ju inte per definition gott. Det handlar snarare om vissa gruppers uppfattningar om vad som är gott och ont.

Om det i ett samhälle som det svenska existerar en rad alternativa moraliska system med radikalt olika uppfattningar om vad som är rätt och fel kan detta vara problematiskt. Men om man dessutom inom dessa värdegemenskaper tar sig rätten att bestraffa överträdelser kan det vara katastrofalt. Fadimes far verkade inom en sådan sluten värdegemenskap. [...] Han vidhöll rätten att definiera rätt och fel i enlighet med de traditioner han vuxit upp med och att – då dessa inte efterlevdes av hans dotter – bestraffa henne i enlighet med samma traditioner (ibid:217f.)

Orsakerna till hedersrelaterat våld står alltså att finna i människors handlande utifrån deras eget moralsystem. Kurkiala skriver att det är skillnad på samhällen, som hålls ihop med hjälp av tecken, och kulturer som hålls ihop med hjälp av symboler. Samhället är ”ett yttre ramverk” (ibid:233) medan kulturen ger ”innehåll och inre meningssammanhang” (ibid:233). Att ta hänsyn till kulturperspektivet är alltså en förklaringsmodell som ger insikt i människors tankevärld och motiv för sociala gärningar. Det bejakar också människors olikheter. Alla tänker inte likadant.

”Hedersrelaterat våld” dök upp med citattecken i media för tio år sedan eftersom det var en ny tanke som introducerades i svensk diskurs. Jag menar att det här är en gammal tanke i svensk diskurs som kommer tillbaka. Svenskt samhälle har en gång haft värderingar liknande de som utlöser hedersrelaterat våld. Har det svenska kollektiva minnet redan glömt? Ser man till språkbruk och uttryck som ”göra en ärbär kvinna av henne”, det vill säga, mannen ska gifta sig med kvinnan, så förstår man att hedersideologin även varit svensk. Innan Sverige sekulariserades var Bibeln en moralisk måttstock. I Första Korinthierbrevet står det att ”[K]vinnan är mannens ära. Ty mannen kommer inte från kvinnan utan kvinnan från mannen. Och mannen skapades inte för kvinnans skull utan kvinnan för mannens skull” (Stiftelsen Svenska Folkbibeln); typisk hedersideologi och inte något nytt. I avsnittet ”Vad är heder?” återkommer jag till att hedersideologin inte är något främmande i europeisk historia.

Intervjuer med förövare: ett sociologiskt perspektiv

Emre Güngör, socionom, och Nima Dervish, frilandsjournalist, har skrivit boken *Varför mördar man sin dotter?* (2009). Boken innehåller intervjuer med Fadime Sahindals, Pela Atroshis¹ och Sara Abed Alis² mördare. Författarna ger också sin syn på vad heder är. Hedersidealet ska egentligen ses som någon positivt där mannen har till uppgift att beskydda kvinnan utav kärlek men ”[...]hans kärlek och beskydd blir till kontroll, frihetsbegränsning, bestraffning och i värsta fall leder den till mord” (Güngör & Dervish 2009:12). De menar även att det finns ett syfte med, inte bara orsak till, att begå dessa mord. De anser att för att förstå patriarkatet så måste man inte bara låta kvinnor tala, utan även män. Det är viktigt att förstå dessa mäns världsbild och därför vill de låta förövarna göra sina röster hörda.

Güngörs och Dervishs definition på heder lyder så här: ”Hedern bygger på strukturella normer och patriarkiska värderingar och ett gruppcentrerat samhälle där mannens heder är beroende av bland annat kvinnans kyskhet och där hennes handlingar kan skada hans och familjens heder och ära i ett socialt sammanhang” (ibid:22). De skriver att kvinnan står för hedern, som i sin tur ägs av mannen. Därför beror en mans sociala rang och manlighet på hur bra han är på att kontrollera de kvinnor han har ansvar för, liksom att ta till åtgärder när den sociala ställningen hotas.

¹ Pela var kurd från norra Irak. Hon föddes 1979 och kom till Sverige 1995. År 1999 mördades hon i Kurdistan av sin pappa och sina farbröder. Mamman, två av Pelas systrar och en kusin fanns också med i huset där Pela sköts.

² Sara ströps av sin bror och sin kusin i Umeå 1996. Alla tre var under arton år och hade vuxit upp i Irak och Sverige. Brodern och kusinen överlämnade sig själva till polisen.

Güngör och Dervish menar att hederskulturer med sitt kollektivistiska tänkande i grund och botten är något positivt. Den skapar sammanhållning och innebär ekonomisk, fysisk och emotionell hjälp. Men alla de som finns där för att hjälpa familjemedlemmen har också en åsikt om hur personen ska leva sitt liv. Detta gäller alla medlemmar, men särskilt kvinnorna. Trots det säger författarna att hederskulturen inte kan vara rakt igenom negativ för då skulle ingen stanna i den. De liknar den även vid maffian, som löser sina egna problem och inte vill blanda in utomstående, till exempel myndigheter. Att inte avslöja sig för omgivningen är viktigt. Det innebär att man håller tyst även om man själv är offret. Men det finns även andra likheter med maffian, som att det inte är särskilt lätt att lämna varken maffian eller hedersfamiljen. Även om maffia finns på många ställen i världen förknippas den ofta med Italien: På samma vis förknippas hedersideologi i Sverige ofta med kurder eller folk från Mellanöstern trots att hederskulturer förekommer över hela världen. Hedersideologi har även anor i Europa. Güngör och Dervish skriver att så sent som 1981 avskaffades en lag i Italien som gav strafflindring för hedersmord i Italien, och en liknande lag avskaffades sex år tidigare i Frankrike. Ända fram till 1996, enligt italiensk lag, sågs våldtäkt som ett brott mot moralen, inte mot kvinnan.

Författarna vill klargöra att även pojkar och män är offer i hederskulturer. Det finns en stark kollektivism som trycker ner alla individer, även män. De menar att ytterst få män kan vara lyckliga och harmoniska när deras heder vilar på kvinnornas beteende. De skriver att det måste vara svårt att behöva döda sin syster även om man håller med om att hon handlat fel och förtjänar ett straff, samt svårt att därmed för egen del riskera ett långt fängelsestraff.

Vidare menar Güngör och Dervish att hederskulturen har följande kännetecknande variabler:

- *fattigdom* eller avsaknad av välfärd som förhindrar ett samhälle att bli mer individualistiskt istället för kollektivistiskt
- *patriarkat*, de menar att i just hederskulturer har mannens överordning legitimerats med att han alltid har varit familjens inkomstkälla
- frånvaro av *upplysning* om alternativa levnadssätt
- *religion* eller rättare sagt religiösa skrifter kan delvis förklara mannens position över kvinnan i hederskulturer. Religion har använts som maktmedel för att bevara hederskulturen.

Författarna tar upp religion och dess retorik som bidragande orsak till kvinnosynen i de abrahamitiska religionerna. Av erfarenhet vet jag att uttryck som att mannen är familjens huvud är något som även förekommer inom den nutida frikyrkan och som få inom den skulle

ifrågasätta. Eller så skämtar man åtminstone om att mannen är huvudet men kvinnan är nacken som styr huvudet. Gungör och Dervish menar att religiösa skrifter tolkas både olika och inkonsekvent och därför kan kvinnosynen inom hederskulturer inte bero på skrifterna men mäns överordning legitimeras däremot med hjälp av religiösa texter.

Författarnas syn på våld är att det offentliga våldet tjänar ett syfte. De menar att syftet med att dokumentera steningen av flickan Du'a Khalil Aswad år 2007 (se URL 1) var att avskräcka andra flickor från att följa hennes exempel. De tar även upp fallen med "balkongflickorna", det vill säga flickor som mystiskt fallit ut från balkonger och där man misstänker att de blivit kastade ned för balkongen eller hotats så att de hoppat. Det har varit svårt att bevisa att sådana händelser *inte* varit självmord eller olyckshändelser. Författarna skriver att man på detta sätt undviker straff men kan ändå vara ett sätt att hota andra unga kvinnor i släkten. Gungör och Dervish skriver också att man kanske, medvetet eller omedvetet, meddelar myndigheter att man inte bryr sig om svenska normer och lagar, trots att man riskerar fängelsestraff.

Socialt arbete: socionomens insyn

Siv-Britt Björktomtas avhandling *Om patriarkat, motstånd och uppbrott – tjejers rörelser i sociala rum* (2012) utforskar hedersproblematiken i svensk kontext som ett nytt socialt problemområde med inriktning på kön, generation och makt. Björktomta skriver om normer och värderingar inom hederskulturen, relationer mellan familjemedlemmarna, handlingsutrymme och motstånd hos tjejerna, samt ambivalens kring motståndet och tjejernas erfarenheter kring detta. Hon har intervjuat elva tjejer från vad hon kallar "en utvidgad Mellanösternregion" (Björktomta 2012:83) med motiveringen att denna region styrs av klassiskt patriarkat och att kvinnor har mycket liten handlingsfrihet. Björktomta använder bland annat Pierre Bourdieus teorier kring symboliskt våld och habitus för att förklara de sociala strukturer hennes informanter befinner sig i. Hon menar att informanternas strukturer utgörs av "en patriarkal familjeorganisering inom det transnationella sociala rummet" (ibid:53), samt det svenska samhället. Jag använder bland annat delar av Björktomtas intervjuer som empiri i uppsatsen.

För att sammanfatta kontextualiseringen av det hedersrelaterade våldet i Sverige, menar Wikan att kulturen är orsaken till hedersmord och att heder är ett unikt koncept tillhörande hederskultur. Rättsapparaten ligger i konflikt med hederslogiken. Kurkiala backar upp Wikan och menar att kulturen ger insikt i människors tankevärld och motiv för socialt agerande. Lundgren

däremot menar att det är det universella patriarkatet som är orsak till allt våld mot kvinnor.

Invandrarmannen har blivit en ny kategori i myten om marginaliserade och våldsbenägna män.

3. Vidgade teoretiska perspektiv

Den franska sociologen och filosofen Pierre Bourdieu skriver om osynligt och symboliskt våld, det vill säga, orättvisor som ses som naturliga och självklara. Med Bourdieus teori om symboliskt våld vill jag visa hur hedersideologin är självklar i sitt eget sammanhang. Sådär skriver Aja Carlbom i *Nya antropologiska porträtt* (2005) om Pierre Bourdieus syn på socialt handlande: ”Bourdieu ansåg tidigt att en förklaring till socialt handlande måste ta såväl objektiva som subjektiva faktorer i beaktande; i Bourdieus ögon är människan varken helt determinerad av objektiva strukturer eller helt styrd av subjektiva krafter” (Carlbom 2005:329). Människan är både medveten och omedveten på samma gång. Bourdieus symboliska våld är utgångsläget för allt hedersrelaterat våld.

Socialantropologen Ruth Benedict, från ”culture and personality”-skolan³, skriver om japansk heder i *Blomman och svärdet* (1946). Hennes verk får förklara hur individen internaliserar moraliska värderingar och fostras in i en hederskultur. Benedict har insikt i psykologiska faktorer i en grupps mentalitet och hur de hänger ihop med individens utveckling.

Hedersvåldet behöver en publik för att uppnå mening och mål. I Michel Foucaults inflytelserika verk *Övervakning och straff* (1975) förklarar Foucault publikens roll i situationer där brott och straff bevittnas. Jag vill använda Foucault för att visa hur straff och disciplinering, det vill säga olika typer av våld, fungerar och samspelar med kollektivet och individen.

Ovanstående teorier kommer att hjälpa till för att ytterligare förstå det hedersrelaterade våldet i sin helhet. Den tidigare forskningen gjord av bland annat Eva Lundgren, där hon likställer hedersvåld med allt annat våld som kvinnor utsätts för, är alltför simpel i sitt förklaringsvärde. Om man ska försöka hjälpa och förstå dessa unga kvinnor och män som lever med hedersrelaterat våld måste man dels lyssna på dem själva, dels observera våldets agens och funktion i sociala relationer.

Hedersvåld är ett kulturspecifikt våld. Att påstå något annat vore att förneka en avgörande egenskap och faktor i syftet med våldet. Att skylla på mäns makt och förtryck av kvinnor är att förenkla saken alltför mycket. Visst kan man säga att patriarkat, mäns överdrivna och självklara inflytande över kvinnor, finns överallt och att hedersvåld beror på detta. Men förtryck och våld av kvinnor ser olika ut på olika platser. Dessutom, som Kurkiala skriver, är det en förenkling att

³ ”Culture and personality”-skolan är en inriktning inom psykologisk antropologi som beskriver varje kultur som en personlighet. Intresset ligger i hur människans personlighet och psykologiska beteende varierar i olika kulturer. Inriktningen var som störst under 1940- 1950- talet. Margaret Mead och Franz Boas tillhör denna skola.

anklaga män för kvinnoförtryck och offren i hederskulturen tas ifrån deras handlingskraft (Kurkiala 2005:290). Feministen bell hooks⁴ säger följande om att generalisera kvinnors situation: "The vision of sisterhood evoked by women liberationists was based on the idea of common oppression – a false and corrupt platform disguising and mystifying the true nature of women's varied and complex social reality" (bell hooks i Yuval-Davis 1997:125). Det är här kulturperspektivet kommer in. Det kan hjälpa oss att förstå kvinnors villkor i en *specifik* kultur och hur patriarkatet tar sig uttryck i *just* denna kultur. När det gäller hedersproblematiken får man heller inte glömma att våldet riktas mot kvinnor, men även mot män. Män mördas för hederns skull även om det inte är lika vanligt och orsakerna kan vara andra, till exempel homosexualitet eller otrohetsaffärer. Oavsett vem som mördas, man eller kvinna, så får våldet konsekvenser för systrar, bröder, mödrar och fäder, släktingar och vänner. Dessutom säger Nina Darvish, expert på hedersförtryck, att även kvinnor uppmanar till hedersmord, alltså att det inte bara är män som fattar beslut i frågan om upprättandet av heder: "Hedersmord är en kollektiv handling, där den som står för själva dödandet verkar under stora påtryckningar, där familjemedlemmarna ställer sig bakom och uppmanar till handlingen. Dit hör inte sällan kvinnorna" (Darvish citerad i Forslund 2013). Yuval-Davis skriver även att kvinnor ofta finner sig en plats och självförverkligas i fundamentalistiska grupper (Yuval-Davis 1997:63).

Det är även viktigt att förstå att det våld som människor utsätts för i hederskulturer inte är ett särartat våld, utan olika sorters våld med varierande syften, intentioner, mekanismer och funktioner. Det är så lätt att stirra sig blind på det fysiska och dödliga våldet. Man får inte glömma bort att det varje dag finns de som väljer att leva sina liv efter andras vilja för att undvika fysiskt våld. Säg mig, är detta då inte våld? Det underliggande hotet om våld tillsammans med indoktrinering av en hedersideologi fångslar, disciplinerar och förtrycker människor. Det är ett våld som är subilt och svårt att definiera. Det är lättare att peka på ett mord som skett i hederns namn och säga att detta är våld än att se att slags våld i att bara sönerna och inte döttrarna får ta glass ur frysen som Fadimes syster berättar i en intervju (URL 3).

Jag håller delvis med Eva Lundgren när hon kritiserar Unni Wikan för att inte fästa så stor vikt vid det våld som drabbade Fadime Sahindal innan hon mördades. Istället lägger hon mest energi för att försöka förklara mordet, och visa hur det är kopplat till heder. Wikan förklarar utförligt och väl vad heder är och hur en kvinnas beteende är hela släktens angelägenhet. Trots hennes utförliga verk och dokumentation kring flera rättsfall och berättelser om hedersmord finns det mer att säga om vad som leder upp till dessa mord. Det finns andra former av våld än det

⁴ bell hooks heter egentligen Gloria Jean Watkins. bell hooks stavas avsiktligt utan versaler.

fysiska. Wikan, Kurkiala, Björktomta, Gungör och Dervish ger alla definitioner och exempel på hedersrelaterat våld. Jag vill visa hur det rör sig om olika typer av våld och hur de hänger ihop men först måste vi förstå vad heder är, vilket nästkommande avsnitt tar upp. Sedan följer ett avsnitt om definition av våld. Därefter utreds det hedersrelaterade våldet.

4. Vad är heder?

Det finns två olika definitioner av heder. Heder, kan å ena sidan innebära att man är en ärlig person, man arbetar, betalar skatt, ljuger inte och så vidare. Å andra sidan kan hedersbegreppet, som det ter sig i en hederskultur, vara kopplat till kvinnans sexualitet. Unni Wikan skriver att även i europeisk historia finns en könsfördelad heder, det heter ”en man av heder” (Wikan 2003:57) och ”en ärlig kvinna” (ibid:57). Antropologen Hans Peter Duerrs verk *Nakenhet och skam: Myten om civilisationsprocessen* (1988) kan ytterligare bevisa påståendet om att hedersideologin har sina rötter även i ett europeiskt sammanhang. Duerr tar i sin bok upp heder och sexualitet ur ett historiskt perspektiv. Han argumenterar för att det alltid funnits tabun för vad man får och inte får göra i fråga om nakenhet och sexualitet och att det är en myt att medeltidsmänniskan skulle ha varit en promiskuös varelse. Hans studier visar att det inte är något nytt att heder sammankopplas med sexualiteten. Det gör den dessutom fortfarande. Den ”moderna” människan anses lösaktig om han eller hon har alltför många sexuella partners, särskilt gäller detta kvinnor. Att heder och sexualitet kopplas samman är alltså inte något nytt.

Även i nordisk och isländsk historia sammankopplas heder med kvinnans sexualitet. Men det är inte kvinnan som är bärare av sin egen heder. Fredrik Charpentier Ljungqvist (2005), historiker, visar detta genom att utforska betydelsen av våldtäkt i isländsk historia. Han menar att synen på våldtäkt kan vara en ingång till hedersproblematiken. Isländska lagtexter visar att kvinnans inställning till otillåtna samlag saknade relevans gällande straff. Däremot visar isländska sagor att våldtäkt och kvinnorov kunde förekomma som en äreskränkning av män, när man våldtog motståndarens kvinnor (Charpentier Ljungqvist 2005:51f). Författaren använder även material från England som visar att när vikingar våldtog den kungliga vasallens nära kvinnliga släktingar vanärades vasallen mer än kvinnorna eftersom kvinnorna mest sågs som ägodelar (ibid:57). Vad kvinnorna tyckte själva finns inte nedtecknat. Sexuellt våld skulle också fungera som en kraftmätning i sagalitteraturen där kvinnor som utmanade en patriarkalisk genusordning fick erfarit sexuellt våld (ibid:59). Men, menar Charpentier Ljungqvist, det är inte kvinnans heder som kränks med den här sortens våldtäkt utan istället hennes ”manlighet” eftersom hon agerat könsöverskridande (ibid:60). Våldtäkten blir ett sätt att ”förkvinnliga” henne igen. I de isländska fallen är heder kopplat till kvinnans sexualitet men sexuellt våld kränker hennes manliga släktingar.

Under 1600-talets England kopplades häxors nakenhet och sexualitet till ära och heder. Hans Peter Duerr skriver att en professor i moralteologi argumenterade för att häxors könshår inte skulle avlägnas när deras kroppar undersöktes för djävulstecken, till exempel en spene eller

diverse bölder (Duerr 1988:238). En av anledningarna till ett sådant förbud var: ”Det är alldeles för outhärdligt för det av naturen blyga kvinnokönet, som inte sällan hellre dör än att på detta oerhörda sätt låta all skam fara inför en beryktad odugling” (ibid:238). Till och med häxan ges en sorts ärbart och respekteras. Hennes nakenhet och skam hålls separat från hennes brott som häxa. Detta påminner om behandlingen av Dua Khalil Aswad som videofilmades medan hon stenades (URL 1). Under steningen är det någon som täcker hennes bara lår med en jacka. Man kan alltså döda någon som begått ett brott men ändå bry sig om att skyla och ära personens nakna kropp. Man tar hänsyn till kvinnans speciella anständighet. Duerr ger exempel från Sveriges, Tysklands och Englands historia genom att visa att en del straff, till exempel hängning, utdelades till män men inte till kvinnor, för att skydda kvinnans ärbart. (Man kunde titta upp under kjolen på en kvinna som hängdes.) Även Unni Wikan uppmärksammar logiken kring kvinnor, allmän beskådan och privatliv. Hon skriver att svaret på frågan ”hur står det till” på arabiska kan besvaras med ”tillståndet är stängt (*mastur ilhal*)” (Wikan 2003:67) och betyder ungefär ”tack, bara bra, mitt hem och min familj är skyddade för insyn” (ibid:67) Det är kvinnans sexualitet som skyddas så att familjens heder kan bevaras.

Heder är familjens och släktens trovärdighet och ansikte utåt. I en intervju för Sveriges Radio (URL 2) kommenterar Fadime Sahindal misshandeln som hennes bror har utsatt henne för efter att pojkvänen Patrik tragiskt gått bort i en bilolycka. Intervjuaren vill ha svar på frågan varför hon misshandlas nu efter Patriks död, var det för att hon inte återvände till familjen? Nej, Fadime förklarar att det inte spelade någon roll om Patrik levde eller inte. Hon säger: ”Jag hade kränkt de här människorna, jag hade trampat på deras heder, på deras stolthet. Sen så, strunt samma om Patrik gick bort eller inte, utan... utan det är bara jag som kan rädda deras heder genom mitt blod...” Även Wikan skriver att Fadimes pappa i rättegången sa sådant som: ”Man har ju sin heder” (Wikan 2003:62) och han berättade att han utelämnats av Fadime till ”världsopinionen” (ibid:63). Wikan pekar också ut att på vissa språk är ordet ”ansikte” synonymt med heder (ibid:62). Man förlorar sin heder när man bryter mot hederskoden eller de gemensamma grundvärderingarna, man betar sig respektlöst (ibid:65). Wikan förklarar att motsatsen till heder är *inte* att förlora ansiktet, utan att vara hederslös. Skam är en känsla medan heder är något man äger. Hedern är pragmatisk. Den är kopplad till handling och kvinnans beteende – inte ord eller känslor. Men det är trots allt vad som framkommer i offentligheten som är avgörande för hedern. Hedern är beroende av vad andra vet. Om ingen (annan) vet om handlingen är hedern ännu inte förlorad. Att bli påkommen är dock ett ständigt hot. Dessutom är publikens reaktion extremt avgörande för eventuella repressalier. Wikan menar:

Det krävs [...] något mer än >>offentlighet<< för att man ska vara tvungen att tvätta bort skammen genom att bruka våld mot kvinnor. Detta som >>tillkommer<< består i att män i familjen konfronteras med sin svaghet och i och med detta provoceras. Det här visar hur viktig den sociala miljön är: vanhedern ligger inte i handlingen. Den ligger i omgivningens reaktion. Därför kan också omgivningen rädda en människa eller ett kollektiv från att >>tvingas<< effektuera >>den enda lösningen<< (ibid:72).

Wikan säger här att vanhedern inte ligger i handlingen utan i pressen från omgivningen.

Omgivningen är avgörande för vilka repressalier eller våld som kvinnorna utsätts för. För Fadimes pappa var ”den enda lösningen” att upprätta hedern genom blodsutjutelse. Fadimes lillasyster Songül säger i en radiointervju (URL 3) att hon inte trodde att pappan ville döda Fadime. Hon tror att hennes pappa och mamma hade låtit Fadime gifta sig med Patrik, den man Fadime var kär i, om det inte varit för släktingarna. I ett rådsmöte med släktingarna, där Songül var närvarande, sa dessa att de inte kunde tillåta att Fadime och Patrik gifte sig. Songül berättar att släktingarna uttryckte oro över att alla deras systrar och döttrar kanske skulle vilja gifta sig med svenskar och vad skulle de ha kvar då? Om släkten hade reagerat annorlunda hade Fadimes pappa kanske inte känt att han måste ta sin dotters liv. Även Björktomtas intervjuer avslöjar att det är när saker och ting blir kända för allmänheten som hedern hotas. ”Yasmin” tog själv beslutet som sextonåring att göra abort för att hon inte litade på att få stöd av någon i familjen (Björktomta 2012:142). När ”Shirins” pappa fick reda på att hon var gravid var det försent att göra abort. Han ville att hon skulle adoptera bort sitt barn och sedan glömma alltihop eller gifta sig med barnets far (ibid:132). Det finns föräldrar som ger sina barn frihet men som heller inte vill veta vad deras barn gör. ”Semas” mamma sa till henne: ”Skaffar du en pojkvän så ljug för mig” (Arbabi et al. 2002:119). Logiken verkar vara att det man inte vet om behöver man inte ta ställning till och mår man därmed inte heller dåligt av.

Inom den hedersideologi som avses i den här uppsatsen finns det ett krav på att kvinnan är oskuld när hon gifter sig. Allt som hotar oskuldkravet är också ett hot mot hedern. Pojkvänner är ett uppenbart hot mot hedern men även ett dåligt rykte ses som ett allvarligt hot. Ett dåligt rykte kan man få om man till exempel anses klä sig olämpligt, umgås med fel vänner, vara obevakad, sova borta, ses tillsammans med killar eller inte respektera vuxna. Listan kan göras lång.

Eftersom hedern ägs av männen ligger det i deras intresse att bevara hedern och kontrollera släktens kvinnor. En familjs heder behöver inte enbart smutskastas av kvinnor eller handla om heterosexuella relationer. Homo- eller transsexualitet är också skäl till att familjens heder går förlorad. I vissa kulturer är det mannen, inte kvinnan, som straffas för den förlorade hedern. Logiken kring den förlorade hedern är dock densamma, det vill säga, personen som vanhedrat familjen bör försvinna.

Jag har nu svarat på frågan vad heder är vad den spelar för roll i våldsproblematiken. För att summera kan vi säga att heder är kopplat till kvinnans sexualitet och är mannens egendom. Heder är något man har eller är utan, det finns inget mellanting. Kvinnans sexualitet skyddas för att bevara familjehedern. Heder är något som konstrueras tillsammans med en publik. Man behöver publiken att ha heder inför, alternativt förlora sin heder inför. De har makten att godkänna att hedern återupprättas. Omgivningens reaktion betyder allt. Hedersideologin återfinns i europeisk historia. Heder och dess ideologi är den bakomliggande orsaken till hedersrelaterat våld.

Kvinnor som tillgångar

När man talar om hedersrelaterat våld får man inte glömma att förlorad heder även får ekonomiska och sociala konsekvenser. Det är lätt att tro att släktens heder bara är något abstrakt och symboliskt. För en utomstående kan det vara svårt att förstå vad som står på spel. Man kan tycka att kvinnor skulle få göra sina egna val i livet men då glömmar man att de fungerar som tillgångar i hederskulturen.

Som vi redan vet representerar kvinnorna släktens heder. Att få ett dåligt rykte, vare sig det är sant eller inte, kan äventyra familjens heder. Att familjens heder går förlorad kan få flera oönskade effekter. Björktomta skriver att förutom symbolisk förlust av heder och socialt kapital kan familjen riskera ekonomisk förlust (Björktomta 2012:193). Exemplet Björktomta använder sig av är en pappa med ekonomisk verksamhet både i Sverige och i ursprungslandet. Den förlorade hedern skadar företagets varumärke och kan leda till ekonomisk förlust. Man vill inte göra affärer med någon utan heder.

Förlorad heder kan även göra att kvinnan nedvärderas eller hamnar utanför äktenskapsmarknaden (ibid:172). Föräldrarna anses ha misslyckats med sin uppfostran och de bedöms som en dålig familj. Det är inte bara dottern med dåligt rykte som anses vara en olämplig äktenskapspartner, även de andra syskonen kan drabbas. ”Daniel”, tjugo år, som intervjuas av socionomen Dilek Baladiz i *Hederns skugga – de unga männens perspektiv* (2009), påstår att om en av hans ogifta systrar skulle förlora oskulden skulle hans andra systrar få svårt att gifta sig (Baladiz 2009:101). Han säger till och med att om han inte redan varit gift kanske även han fått problem med att hitta en maka (ibid:101). Hela familjens sociala position påverkas av hedern.

Den unga kvinnan har ett kapital, hennes oskuld och rykte, att ha hand om. Björktomta menar att oskulden fungerar som en identitetsmarkör (Björktomta 2012:177). Att ha sex utan att vara gift är riskfyllt och innebär att man kan förvandlas från ”oskuld och lämplig äktenskapspartner” (ibid:177) till ”hora som är förbrukad” (ibid:177). ”Yusef”, nitton år, berättar att han inte hade sex med sin före detta flickvän för att då respekterade han henne mer (Baladiz 2009:19). Han säger också: ”Om hon visar att hon inte gör sånt, så vet jag var hennes gräns går, då blir jag mera omtänksam. Jag vill inte förstöra henne” (ibid:19). Det här bekräftar Björktomtas resonemang om vad som gör en lämplig eller olämplig äktenskapspartner. Det finns även en omtanke i att inte vilja förstöra eller förbruka någon annan eftersom man vet att tjejen kan komma att betala ett högt pris för sina handlingar och hennes egen familj kan vända sig mot henne.

Boken *Att möta flickor och pojkar i starkt patriarkala familjer – teori och praktik* (Långberg & Windelhed 2005) tar även upp kvinnors rent ekonomiska värde, i form av brudgåva, pengar eller likande. Det kan uppstå ekonomiska problem för kvinnans familj vid skilsmässa (Långberg & Windelhed 2005:86). En ogift dotter utgör inte bara en risk i förlorad heder, hon kan också vara en ekonomisk börda eftersom familjen måste försörja henne tills hon gifter sig, om hon inte skulle göra det själv. ”Fatmas” pappa ville gifta bort henne för att han inte längre kunde ta hand om henne (Arbabi et al. 2002:54). Det kan även finnas andra intressen som gör kvinnan värdefull som äktenskapspartner, till exempel svenskt medborgarskap eller anhöriginvandring (Stiftelsen Allmänna Barnhuset 2005:86).

Kvinnor är även en tillgång i en grupps identitetsskapande. Nira Yuval-Davis utreder kvinnors position i skapandet av nation och identitet i sin bok *Gender and Nation* (1997). Där skriver hon att kvinnor ofta ses som en kulturell symbol för kollektivet (Yuval-Davis 1997:66), de förkroppsligar och representerar gruppen (ibid:45) och blir dess berättelse (ibid:39). Kvinnor som uppför sig korrekt ger uttryck för kollektivets gränser (ibid:46). Kulturer bli mer rigida när personerna i den befinner sig i minoritetsställning. Det är viktigare med gränsdragningar för en grupp som känner sig underlägsen eller hotad. Sexuella förbindelser med ”andra” blir förbjudna (ibid:55). Kvinnorna blir ofta gruppens objekt och inte subjekt (ibid:47). Kvinnan är inte en symbol för förändring utan bärare av tradition (ibid:61). Arrangerade äktenskap är ett effektivt verktyg för att skapa internationella allianser, hålla ihop men samtidigt utvidga den egna gruppen (ibid:66). Yuval-Davis verk kan bidra till förståelsen om varför hederskulturer ofta är könssegregerade och varför män och kvinnor inte har samma friheter då kvinnan representerar gruppen som helhet.

Jag vill som hastigast nämna Bruce Kapferer (1988) och hans syn på nationalism. Han menar att nationalism är något mycket vardagligt och praktiskt. Nationalism är en ideologi som liknar hedersideologin. Bruce Kapferer skriver att många nya nationalismen, som den på Sri Lanka till exempel, har uppstått i frigörelse från kolonialmakt (Kapferer 1988:vii). På samma sätt tillhör många hedersfamiljer i Sverige folk som har flytt länder där de har varit förföljda och inte fått praktisera sin kultur eller prata sitt eget språk. Därför blir det extra viktigt att i Sverige ta till vara på friheten, leva ut sin identitet och praktisera sina traditioner (se Gungör & Dervish 2009:55). Det resulterar i att dessa familjer i Sverige ibland är mer traditionella än landsmännen i ursprungslandet.

Hedersideologin är också praktisk och vardaglig i sin kontroll över familjens tillgångar, det vill säga kvinnorna. Särskilt de som befinner sig i liminalfas som unga giftasvuxna kvinnor. Björktomta skriver att valet av äktenskapspartner involverar hela familjen, ibland hela släkten (Björktomta 2012:148). En av hennes informanter stod inför valet att som femtonåring välja att göra slut med sin pojkvän eller gifta sig med honom, efter att pappan fått reda på deras förhållande (ibid:267). Samma tjej, när hon motsatte sig detta ultimatum blev slutligen lurad att följa med familjen till ursprungslandet. Där blev hon mot sin vilja förlovad med en släkting. Föräldrarna tog hennes pass och lämnade henne där. Senare lyckades hon ta sig tillbaka till Sverige. En sådan här händelse visar hur "farlig" och oklar tonårstiden är för dessa tjejer och för familjens heder. Familjen kan inte slappna av förrän dottern eller systemen är gift och har trätt in i en annan fas i livet.

För att kort sammanfatta är kvinnor i hederskulturer nyckeln till sociala och ekonomiska tillgångar. Därför är det mer än bara heder på ett symboliskt plan som står på spel.

5. Vad är våld?

Antropologen David Riches skriver om våld som fenomen i *The Anthropology of Violence* (1986). Han tar upp förståelsen av våld som kan ha olika betydelse i olika kulturer. Samt att många människor, särskilt i vår kultur, tror att våld har en stark koppling till det genetiska—att man är programmerad till att utföra våldshandlingar. Han tar också upp problemet med att antropologer ibland tycks lyssna för mycket till sina informanternas förklarings teorier och missar vad våld egentligen handlar om. Riches för på tal hur våld upplevs av den som bevittnar det. Våldet upplevs ofta som omotiverat om utövaren är en individ och som motiverat om utövaren är staten. Ur utövarens perspektiv har våldet ett syfte och utövaren har praktiska eller symboliska motiv. Våldets dynamik består i att det effektivt producerar en önskad effekt. Här kommer en nedkortad version av Riches syn på våld som social och kulturell tillgång:

1. Våldshandlingars legitimitet kommer alltid att ifrågasättas.
2. Människor vet om när de är våldsamma eller upplever våld.
3. Bruket av våld är i sig synligt för sinnen.
4. Man måste inte ha speciella verktyg eller intelligens för att åsamka någon annan skada (Riches 1986:11, egen översättning).

Riches talar alltså om en synlig och unik social aktivitet som vi alla är överens om *är* våld. Det är långt ifrån våldet som människor, särskilt unga kvinnor, upplever i hederskulturer där det strukturella och symboliska våldet, som jag kommer att komma till senare i uppsatsen, ligger osynligt. I ett inslag i SVT Rapport berättar en ung kvinna som tvingats lämna sin familj på grund av hedersrelaterat våld om det verbala våldet hon upplevde: ”Oftast tänkte jag, att jag hellre blev slagen än att höra de där orden. Eh... (hon suckar) det sitter liksom djupare än slag. Ett blåmärke kunde gå över efter en vecka men de där orden satt kvar väldigt, väldigt länge” (URL 4).

6. Hedersrelaterat våld

Hedersideologin upprätthålls med hjälp av våld. De unga kvinnorna utsätts inte bara för fysiskt våld, utan även psykiskt och verbalt våld. Slagen och orden är till för att kontrollera kvinnans beteende. Det håller henne på ”den rätta vägen”. Men när det gått för långt, när familjen har förlorat sin heder har våldet en annan uppgift: att återupprätta hedern. Det fysiska våld som avvikarna utsätts för, med syfte att återupprätta hedern, ses inte alltid som våld utan istället som ett nödvändigt ont som kvinnorna själva orsakat. Det är inte för inte som många länder har ett lägre straff för hedersmord eller inte straffar det alls.

Mohammad Mazher Idriss, tidigare ”senior lecturer” i juridik vid Coventry University, ger en kriminologisk infallsvinkel kring hedersrelaterat våld. I introduktionen till *Honour, Violence, Women and Islam* (2011) skriver han att hedersrelaterat våld, när det kommer till kritan, är en mekanism för att kontrollera kvinnors sexualitet. Han menar också att när kvinnan anses ha gått för långt är det helt i sin ordning för en manlig släkting att ”straffa” (Idriss 2011:2) henne. Enligt Idriss utgör straffen kriminell skada, kroppslig skada eller mord, och är direkt eller indirekt av samhällsgruppen sanktionerat våld. Sedan belyser han den vanliga uppfattningen att hedersvåld bara äger rum inom muslimska grupper. Denna uppfattning, menar han, beror på en neo-orientalisk uppfattning om den muslimska mannen som våldsam, fundamentalistisk och irrationell (jämför Lundgren 2003). Hedersvåld återfinns i alla samhällen, klasser och religioner och därför bör, enligt författaren, våldet istället ses som en fråga om kvinnors mänskliga rättigheter i ett internationellt sammanhang. Samtidigt säger han att det finns brist på forskning kring hedersrelaterat våld ur ett globalt perspektiv. Idriss förklarar alltså hedersrelaterat våld både med mäns våld av kvinnor och med att det finns en unik ideologi bakom.

Jag håller med om att hedersrelaterat våld i västerländsk diskurs felaktigt är förknippat med muslimer och islam. Jag tror att hedersideologi till viss del tar sitt stoff från religion, men inte bara från islam, som media verkar påstå. Ideologin finns även rotad i en lång historik av symboliskt våld vilket jag kommer att återkomma till senare i uppsatsen. Jag menar även att det är felaktigt att bara se hedersrelaterat våld som ett universellt förtryck av kvinnor. Detta förtryck kan inte förnekas, men hedersvåld ingår i en unik världsbild som måste förstås om man ska kunna förbättra mäns och kvinnors liv. Att förneka hedersideologins existens är att misslyckas med att hitta grundorsaken till våldet. Man kan inte heller förneka att män också utsätts för hedersvåld, både direkt och indirekt, eftersom de är offer för eller utövare av en ideologi som ställer höga krav på dem. Att till exempel inte få gifta sig med vem man vill är drabbar män så väl som kvinnor. Två tusen av Stockholms niondeklassare, 2009, svarade på en enkät där 16 procent

av flickorna svarade att de inte fick ha killkompisar och/eller fick bestämma vem de skulle gifta sig med. Bland pojkarna var siffran sju procent (se GÜNGÖR & DERVISH 2009:28). Mäns våld mot kvinnor räcker alltså inte som förklaringsmodell, denna förklaring är alldeles för generell. Vi måste inse att mäns våld mot kvinnor ser olika ut i olika kulturer. Sedan bör vi söka att förstå *varför* våldet ser ut så här, i just *den här* kulturen. Mazher Idriss skriver att kvinnorna blir ”straffade”. Att få ett straff innebär att man bestraffas som en påföljd av ett begånget brott. Hedersmord är mer än så i min mening, eftersom mordet upprättar släktens heder. Hedersrelaterat våld innebär mer än att få ett straff i meningen; påföljd av att ha bestridit lagen. I hederskulturen är avsikten med att straffa någon utan att mörda att försöka få personen på rätt spår igen och inte för att en viss förbjuden handling får ett motsvarande straff. Kvinnan mördas inte bara för att hon begått ett brott, hennes död är också en symbolhandling för återupprättandet av familjens heder. Ett sådant här våld är annorlunda från till exempel våld i parrelationer där det inte finns ett kollektiv som sanktionerar våldet, särskilt inte den utsattes egen familj. Hedersrelaterat våld är komplext. Det finns en uppsjö av definitioner av våld. Riches definition räcker inte för att förklara det våld som förekommer i hederskulturer. Jag vill att man ska förstå att olika typer av våld är förbundna med varandra för att bilda en enhet som reproducerar hedersideologin, något som jag anser att Wikan och Kurkiala inte förklarar. Därför vill jag kunna bygga vidare på deras argument, utvidga deras perspektiv och belysa vilka typer av våld man utsatt för i hederskulturen.

Osynligt våld

Det finns otaliga definitioner av våld. Philippe Bourgois har skrivit introduktionen till *Violence in War and Peace* (2004), tillsammans med Nancy Scheper-Hughes. De menar att våld i allmänhet är kontinuerligt: ”Violence is a slippery concept—nonlinear, productive, destructive, and reproductive. [...] Violence gives birth to itself” (Bourgois & Scheper-Hughes 2004:1). Visst är våld svårt att få grepp om och författarna vill klargöra att våld inte bara ska ses som något fysiskt. Våld kan även vara personangrepp och påhopp av offrets värdighet och självkänsla. Författarna menar att om man bara fokuserar på det fysiska våldet missar man vad det egentligen handlar om; de kulturella och sociala aspekterna av våld. Har man inte dessa aspekter i åtanke kommer man inte att förstå våldets makt och mening. På grund av detta kan våld också vara vad som helst: ”It can be everything and nothing; legitimate and illegitimate, visible or invisible; necessary or useless; senseless and gratuitous or utterly rational and strategic” (ibid:2).

I sin artikel "Recognizing Invisible Violence, A Thirty-Year Ethnographic Retrospective" (2009) definierar Philippe Bourgois osynligt våld med tre olika kategorier: strukturellt våld, symboliskt våld och normaliserat våld. Med strukturellt våld menar han politisk-ekonomiska krafter, internationella handelsavtal, skeva rättigheter, brist på trygghet och välfärd. Symboliskt våld kännetecknas av dominans och hierarkier, men även kränkningar som internaliseras och framstår som naturliga och självförvållade. Normaliserat våld är det våld som institutionaliserats, som består av diskurser, kulturella värderingar, ideologier och som återfinns i vardagliga händelser. Byråkratisering av våld kan reproducera sociala orättvisor och göra dem osynliga (Bourgois 2009:19). Det osynliga våldet kan vara svårt att bekämpa eftersom det är svårt att definiera och lokalisera. Det är vitt utbreddt och reproduceras både socialt och institutionellt. Av dessa sorters våld anser jag att det våld som människor i hederskulturer utsätts för är i första hand osynligt, normaliserat, symboliskt våld. Jag ska strax förklara varför.

Symboliskt våld

Jag tänker använda Pierre Bourdieus begrepp om symboliskt våld för att förklara den värld de unga kvinnorna i hederskulturen lever i. Det är det här osynliga våldet (se Bourgois 2009) som är en grundförutsättning för allt annat hedersrelaterat våld. Men det är i Bourdieus verk *Den manliga dominansen* (1998) som begreppet utförligt presenteras och klargörs. Bourdieu menar att könsuppdelning ses som något " normalt och naturligt" (Bourdieu 1998:20), till och med oundviklig trots att detta är något konstruerat. Dessutom har det blivit så att det kvinnliga har tillskrivits som passivt och det manliga aktivt, där den aktiva dominerar den passiva (ibid:32). Detta uttrycks bland annat i sexualiteten så som den konstruerats socialt. Dominansen uttrycks också i att det ses som förnedrande för en man att behandlas som en kvinna (ibid:35). Ett exempel på det är att det i vår kultur är en förolämpning för en man att få höra att han betar sig som en kärring och att pojkar får ibland höra att de inte ska gråta som flickor. Ett annat exempel, från Iran, är den kurdiska man som nyligen dömts till förnedring genom att ha klätts i kvinnokläder och uppvisats offentligt. Protester mot den här typen av förnedring har den senaste tiden cirkulerat i sociala medier, se Facebook-sidan "Kurd Men for Equality" (URL 5), där män klätt sig i traditionella kvinnokläder, tagit en bild på sig själva och publicerat den för att visa att det inte är något fult att vara kvinna. Trots protesterna illustrerar den här typen av bestraffning Bourdieus teori om den manliga dominansen.

Bourdieu menar att dominansen förkroppligas hos de dominerade. Det tar sig uttryck i det yttre, i till exempel klädval. Kvinnans kläder speglar olika tillstånd och en själslig internalisering om vad

varje kvinnlig roll medföljer. Bourdieu menar att som flicka, hustru, mor, etcetera, finns ett speciellt sätt att föra sig på, genom klar lydnad och omedveten imitation. Kvinnor lär sig ”det rätta sättet att fästa bältet eller håret, att röra eller hålla stilla den ena eller andra kroppsdeln när hon gick, att visa ansiktet och rikta blicken” (Bourdieu 1998:40). På detta vis förkroppsligar kvinnan sin undergivenhet både med sitt kroppsspråk och med hur hon presenterar sin kropp med hjälp av kläder och utsmyckningar eller avsaknaden därav.

Bourdieu menar att kvinnan ser på sig själv med samma måttstock som mannen och ser relationen mellan dem, den dominerade och den dominerande, som naturliga kategorier. När det symboliska våldet fortgår utan att ifrågasättas är det en normaliseringsprocess för de som utsätts. Symboliskt våld och normaliseringsprocessen går hand i hand och behöver inte alls vara något motsägelsefullt som till exempel Eva Lundgren hävdar. Vidare manifesteras den symboliska makten i ”*kroppsliga emotioner*” (ibid:52, kursiv i original.) vilket innebär att den dominerade accepterar den dominerandes världsbild och upplever ”skam, förödmjukelse, blyghet, ängslan, skuldmedvetenhet – eller *lidelser* och *känslor* – kärlek, beundran, respekt; emotioner som blir desto smärtsammare eftersom de ibland tar sig synliga uttryck som rodnad, svårighet att uttrycka sig, klumpighet, darrning, vrede eller vanmäktig ilska” (ibid:52, kursiv i original.). Dessa kroppsliga uttryck är också ett tecken på hur det symboliska våldet består av total underkastelse. Bourdieu skriver:

Effekterna av det symboliska våldet (etniskt, genus-, kulturellt, språkligt etc.) följer inte det medvetna tänkandets rena logik utan verkar via de perceptions-, värderings- och handlingsscheman som ingår i habitus och som, bortom medvetna beslut och viljekontroll, lägger grunden för en kunskapsrelation som är ogenomskinlig för sig själv (ibid:51, parentes i original).

Siv-Britt Björktomta har även hon sett kopplingen mellan symboliskt våld och emotioner. Hon skriver att en vuxen dotter kan känna skam inför själva tanken att säga emot sin far (Björktomta 2012:63). Björktomta använder sig också av Bourdieus teorier om habitus i sin avhandling. Jag vill dock gå tillbaka till Bourdieus originaltext, *Kultursociologiska texter* (1993), för att förklara dessa begrepp och visa hur de hjälper oss att förstå hederskulturen. Habitus är de inlärd erfarenheter som reproducerar en social verklighet, det familjära för en person (Bourdieu 1993:298). Habitus som social struktur ger mening åt situationen (ibid:250). Olika existensformer producerar olika habitus (ibid:299). Hedersideologin har sitt eget habitus som går både medvetet och omedvetet går i arv från generation till generation. Habitus är det som gör att något verkar självklart, rätt och riktigt. ”Fatma” berättar att: ”Min syster är helt uppvuxen i en svensk familj och hon kan

inte fatta hur pappa tänker” (Arbabi et al. 2002:56). Detta är för att systemen inte har samma erfarenheter som ”Fatma”, de delar inte samma habitus.

För att summera: symboliskt våld kännetecknas av dominans och hierarkier, men även av kränkningar som internaliseras och framstår som naturliga. Normaliserat våld återfinns i värderingar och i vardagliga händelser.

Psykiskt våld

Efter att ha förklarat vad symboliskt våld är skulle jag nu vilja klargöra för hur människor tar till sig hedersbegreppet. Det sker genom fostran och inkorporeras i individens världsbild och skulle kunna ses som ett psykiskt våld. Ruth Benedict intresserade sig för detta redan 1946 när hennes bok *Blomman och svärdet* utgavs. I boken redogör Benedict för hur socialiseringen i Japan skedde och hur individerna inkolades i ett system av heder, ära och tacksamhetsskuld till sin omgivning. Ruth Benedicts typ av antropologi kännetecknades av ”[...] exponeringen av relationen mellan en viss kultur och de psykologiska kännetecknen hos människorna som lever på ett, av deras kultur föreskrivet, sätt (Hornok 2005:201).

Om man tycker att Bourdieus förklaring av symboliskt våld ter sig alltför deterministiskt kan Benedicts syn på relationen mellan individ och kultur vara en bättre förklaringsmodell. Imre Hornok skriver om Benedicts syn så här:

Kulturen formar alltså individen genom att den kontrollerar individens valmöjligheter. Men det är bara den ena sidan av förhållandet mellan kultur och individ.

Individer är inte bara passiva mottagare av kulturellt ”råmaterial” som de använder till att bygga upp olika personlighetsmönster, utan de agerar också aktivt genom alla sina handlingar – m a o de lever sina liv, som, enligt Benedict, utgör själva kulturen. Det innebär då att individerna påverkar kulturen i lika hög grad som kulturen påverkar dem [...]

Individens liv formas alltså av det ”råmaterial” som kulturen ställer till hans förfogande, menar Benedict, men hon poängterar också att materialet är så omfattande och varierande att kulturen aldrig kan skapa en homogen grupp av identiska personlighetsmönster (ibid:203f).

Tidigare nämnd sociolog Gungör gör en liknande observation, det vill säga, att kulturen ofta begränsar handlingsutrymmet för individen. Exempelvis, om det inte finns någon svensk att bli kär i och gifta sig med i Kurdistan så kan individen inte heller vilja göra detta. Däremot ökar alternativen och valmöjligheterna när den kurdiska familjen flyttar till Sverige.

Benedict skriver att japanerna lär sig att försvara sin heder. Känner man sig angripen är det helt i sin rätt att förvara sig. ”Världen är ur balans’ heter det så länge en förolämpning, ett förtal eller ett nederlag inte har fått vedergällning eller eliminerats. En god människa måste försöka att ge världen i balans igen” (Benedict 1946:102). I fostran finns det subtila, det upprepade och det utsagda. Skräcken för att göra fel och inte leva upp till föräldrarnas ”lugna, oböjliga förväntning” (ibid:198) finns i följande exempel. En flicka berättar att hon varje dag undervisas av en religiös lärare. Under tiden förväntas hon sitta blickstilla i en viss ställning. En dag vaggar hon lite fram och tillbaka för att hon känner sig rastlös varpå läraren lugnt säger att hon inte verkar kunna studera denna dag och bör gå tillbaka till sitt rum för att meditera. Flickan berättar om hur det här fick henne att känna:

Mitt lilla hjärta nästan dog av skam. Det fanns ingenting jag kunde göra. Jag bugade mig ödmjukt inför bilden av Konfucius och sedan inför min lärare och gick vördsamt baklänges ut ur rummet. Jag gick sakta till min far för att anmäla mig som jag alltid gjorde vid slutet av min lektion. Far var förvånad eftersom lektionstiden inte var slut och hans omedvetna kommentar: Så fort du har gjort ditt arbete!” var som en dödslocka. Minnet av det ögonblicket värker som en blånad än idag (Etsu Inagarki i Benedict 1946:198f.).

Det finns en dödsångest över att misslyckas och inte kunna leva upp till förväntningar som lärs in redan i barndomen. Benedict skriver även om vanan, inte bara reglerna, som mödosam inläring. Den trolovade tonårsflickan får lära sig hur hon ska klä sig, föra sig och duka den blivande makens bord trots att han inte är närvarande. Men på så vis blir hon mer uppmärksam på hans behov och det skapar en form av respekt.

Benedict visar också hur fostran sker genom insinuation, genom att säga en sak utesluter eller menar man en annan. Hon skriver att man i den japanska kulturen retas med sina barn. Ett sätt kan vara att en mamma säger till sitt barn att hon tycker mer om barnets pappa än om barnet. Sedan säger hon att pappan inte springer omkring och skriker. Det här får barnet att vilja bryta sig mellan mamma och pappa och lovar mamman att sluta springa omkring och skrika. Barnet söker kärlek och bekräftelse genom att uppföra sig korrekt. Dessutom säger Benedict att dessa typer av erfarenheter skapar en generell rädsla hos individen för att uteslutas och göras till åtlöje. Ju äldre barnet blir desto fler saker måste det avstå: ”[u]nder den senare perioden krävs att barnet avstår fler och fler personliga tillfredställelser men den utlovade belöningen är att det kommer att godkännas och accepteras av ’världen’. Straffet är att ’världen’ kommer att skratta åt det (ibid:203f). Ingen vill känna sig övergiven eller utskrattad. Fadime Sahindals pappa kände på samma vis att hans dotter hade utelämnat honom till ”världsopinionen”. I rättegången säger han:

I fyra år höll hon på med att lämna ut oss till medierna. Jag sa till henne, ta det lugnt. Snälla du, anmäl oss inte till polisen. Du har ju din kille, du studerar... I två år bad jag om det. Det var hon som hela tiden förstörde vår familj. Hon lämnade ut oss till massmedierna, till världsupinionen. Min sjuttonårige son fångslades. Alla svenskar kastade sten på mitt fönster. >Din jävla svartskalle<, skrek de. >Flytta till ditt hemland!< (Wikan 2003:114).

Att förlora sin heder är en publik angelägenhet och är i sin natur beroende av andras åsikter. Att Fadime satte sig emot familjen i mediala forum är ett stort brott mot familjens heder. I en radiointervju med Nalin Pekgul (URL 6), som försökte medla mellan Fadime och familjen, säger Nalin att när hon träffade pappan så vågade han inte se henne i ögonen. Han sa även att han önskade att han vore död och slapp vara med om detta. Han visade Nalin och hennes man tidningsutklipp och intervjuer med Fadime som kurdiska släktingar eller vänner i Sverige hade skickat till släktingarna i Kurdistan. Enligt Nalin Pekul sa släktingarna, ”titta hur deras dotter betar sig i Sverige” (URL 6). Andra människors bevitnande är avgörande i det sociala spelet.

Den yttre världens godkännande

Benedict skriver att det är mycket viktigt i den japanska kulturen att vara ”väntad” och inte ”oväntad”, det relaterar till föreställningen om ”gott” respektive ”ont” (Benedict1946:207). Att leva upp till kollektivets förväntan är livsavgörande. På så vis blir andras åsikter en måttstock på huruvida man lyckats eller inte. Dessutom finner man inget stöd från sin utvidgade familj eller sociala grupp om man kritiserar av andra grupper:

[O]m utomstående visar ogillande eller kritiserar [individens] vänder sig den egna gruppen emot den utsatta individen och agerar som de straffande, om inte eller tills denne kan tvinga den andra gruppen att ta tillbaka sin kritik. Genom denna teknik får den 'yttre världens' godkännande en betydelse som förmodligen saknar motstycke i något annat samhälle (ibid:194).

Här håller jag inte med Benedict utan hävdar att det finns visst motstycke i den hederskultur som uppsatsen handlar om. Om man inte försvarar sin heder, enligt Benedict, finns en ”känsla av någonting ogjort” (ibid:196). Det finns en uppfattning om att återställa en slags balans, som återfinns i både den japanska hederskulturen och i den hederskultur där kvinnan är bärare av familjens heder. Hedern är en komponent i ett socialt spel där publiken måste tillfredställas för att man ska få behålla sin heder.

Det finns dock en skillnad mellan dessa två hederskulturer. Benedict skriver: ”Japanernas sårbarhet för misslyckanden och förolämpningar gör det alldeles för lätt för dem att plåga sig

själva istället för andra” (ibid:115). Benedict skriver att svärdet är en symbol för den egna kroppen. Svärdet ska hållas fritt från rost och ”som svärdets bärare har ansvaret för dess skinande glans så måste varje man acceptera ansvaret för följderna av sina handlingar” (ibid:209). Svärdet är en symbol för idealmänniskan som tar ansvar för sina egna handlingar. Här lägger man misslyckanden på sig själv, inte på någon annan. Man är själv en symbol för sin egen och sin familjs heder. Därför riktas hedersvåldet inåt istället för utåt. Kravet på självbehärskning är enormt. Hedersmord i japansk kontext är självmord. Mordet fördöms inte och ses heller inte som en desperat handling, utan som ärofylld och meningsfull (ibid:116). Även om hedervåld och självmord i japansk bemärkelse riktas mot den egna individen så är hederskulturens kontrollerande faktorer de samma. Repressalier och hot, det vill säga psykiskt våld, är normaliserat för den som avviker från hederskulturens sedeläror. Det finns en stark internalisering av vad heder är, och vad man får och inte får göra. När heder är förlorad, när det gått för långt, kan hedern bara återupprättas i döden eller möjligtvis exil, men i båda fallen existerar man inte längre för sin familj. Skillnaden är att i hederskulturer som vi kommer i kontakt med i det svenska samhället är det kvinnorna som är bärare av familjens heder, i japansk kultur däremot är man själv bärare av sin egen och sin familjs heder. Hur som helst, hedersmordet fördöms inte av den grupp som kräver och sanktionerar det.

Själen är kroppens fängelse

Michel Foucaults verk *Övervakning och straff* skildrar hur straffsystemet går från att straffa och tortera brottslingens kropp till att stänga in och försöka reformera människan. Med Foucaults teori vill jag belysa hur straff fungerar och hur dess makt utövas. Foucault klarlägger hur de som är underordnade drabbas av makten. Han menar att det finns en produktionsapparat som kontrollerar människans själ hela livet. Denna själ ”[...] föds ur bestraffningens, övervakningen, tuktans och tvångets processer” (Foucault 1975:35). Kanske kan man likna denna själ till Freuds ”överjaget”. Den konstruerade själen kontrollerar kroppen eller som Foucault säger: ”Själen är på en gång verkan av och redskapet för en politisk anatomi; själen är kroppens fängelse” (ibid:35). Jag menar att det här är en förklaring till hur människor i alla kulturer skolas in i känslan av vad som är rätt och fel.

I hederskulturer i Sverige där det finns konflikt till exempel mellan barn och föräldrar, råder det dissonans i den politiska anatomin. Barnens ”själar” vill ha mer frihet, kanske en frihet som de ser andra jämgamla barn ha, men hedersfamiljens produktionsapparat tillåter inte denna frihet. I en

radiointervju berättar Farman Sediq om sina erfarenheter av att växa upp i en hedersfamilj (URL 7). Han berättar att när han först hörde talas om Fadime Sahindals död tyckte han att hon fick skylla sig själv för att hon inte lydde sina föräldrar. Han berättar också hur han och hans kompisar hjälptes åt att bevaka sina systrar. När en av vännerna inte ville vara med på detta började de mobba honom och sa att han inte var en riktig man. Det visar hur hedern är kopplad till maskulin identitet. Farman bestämde över sin äldre syster, om till exempel vilka fester hon fick gå på och hans ord stod över mammans. Farman var del av en produktionsapparat som kontrollerade hans systrar och sina vänners systrar. Senare blev Farman kär i en tjej som levde i samma situation som hans egna systrar och han fick inte träffa henne. Det var då han började ifrågasätta kontrollen. Han ville veta vad det var som hindrade honom från att träffa den tjej han var kär i. Han förde diskussioner med sin pappa och frågade sin pappa vad heder betydde. Pappans svar lød: ”Jag blev uppfostrad med det här. Vi kommer från ett samhälle som tänker på det här sättet och du har blivit uppfostrad på samma sätt som jag har blivit uppfostrad” (URL 7). Pappans svar är ett exempel på hur symboliskt våld normaliseras och inte ifrågasätts eller, enligt pappan, inte bör ifrågasättas. Saker bara är och själen lär sig att leva med det. Foucaults själ eller ”kroppens fängelse” är det samvete som kontrollerar vårt beteende och är en social reproduktion med oändliga variabler.

Psykiskt våld handlar sammanfattningsvis om fostran, manipulering, emotionell utpressning, förnedring, skam, tuktan, tvång och rädsla för vad andra ska tycka.

Fysiskt våld och bestraffning

Straff som kontrollmetod

Med hjälp av Michel Foucault vill jag även belysa den kraft och makt straffet har när det fungerar som skådespel. Foucault skriver: ”Man vill att de ska bli rädda men också att de skall vara vittnen, liksom garanter för straffet, och att de till en viss grad ska delta. Att vara vittnen är en rätt som de har och som de kräver” (Foucault 1975:62). Foucault talar här om fysiskt närvarande ögonvittnen, men i hederskulturer som den i Sverige behöver inte alla vara närvarande när hedersmordet utförs eftersom det är svårt att dölja den mördades identitet i vårt samhälle. Vi kommer med säkerhet få veta vem som bragts om livet eller försvunnit spårlöst. På tiden Foucault skriver om skulle man kunna byta ut brottslingen mot någon annan om brottslingens ansikte täcktes över, på så vis kunde publiken kräva att få se ansiktet på personen. Detta behövs alltså inte i dagens samhälle. Syftet med hedersmordet som skådespel är att väcka rädsla hos

omgivningen. Det är till för att visa vad som händer med de som inte följer hedersnormen och därmed avskräcka.

Foucault säger att straffet inte ska vara godtyckligt. Det ska finnas ett klart samband mellan brott och straff. I en hedersfamilj kanske det betyder att man får utgångsförbud om man inte kommit hem i tid eller att man gifts bort tidigare än vad som var tänkt för att man blivit påkommen med att umgås med det motsatta könet på ett sätt som inte accepterats. Det som händer kommer oftast inte som en överraskning för den som straffas eller för omgivningen. Foucault menar att både brott och straff är definierade utifrån samhällets värderingar och inte något naturligt. Sedan skriver han:

Men om man vill att tanken på straffet utan svårighet skall dyka upp så snart tanken på brottet inställer sig, måste bandet dem mellan vara så omedelbart som möjligt, det måste finnas en likhet, en analogi, en närhet. Man måste se till att straffet till sin natur liknar brottet så mycket som möjligt ”så att fruktan för straff hindrar tanken att låta sig frestas av utsikten till ett fördelaktigt brott” [Beccaria, *Triaté des délits et des peines*]. Det idealiska straffet skall vara genomskinligt i sitt förhållande till brottet; för den som bevittnar straffet bör detta vara ett ofelbart tecken på det brott som bestraffas och för den som funderar på att begå ett brott skall bara tanken på brottet frammana bilden av straffet (ibid:106f.).

Det här visar att påföljderna av oönskade beteenden är logiska i sitt kulturella sammanhang. För en utomstående kan det vara svårt att förstå att familjens heder hänger på kvinnornas beteende och att vanheder återupprättas genom mord eller exil, men för den som tillhör hederskulturen är detta oftast något naturligt och självklart. Det är också därför Farman Sediq, som nämndes tidigare, kan säga, ”jag tyckte Fadime kunde skylla sig själv”. Farman var en understödjare av mordet trots att han inte kände Fadime eller hennes familj. Genom att sanktionera mordet på Fadime sänder Farman ytterligare signaler till sina systrar om vilka regler som gäller dem.

Siv-Britt Björktomtas intervjuer visar också på hur tjejerna visualiserar vad som kommer att hända om någon kommer på dem med oönskade beteenden eller om de öppet trotsar familjens normer. Till exempel, informanten ”Fatima” säger att berätta för sin pappa att hon har en pojkvän skulle vara ”värre än någonting...” (Björktomta 2012:237) och hon skulle aldrig våga berätta. En annan av tjejerna, ”Mouna” berättar att familjen skulle bryta kontakten med henne om hon flyttade hemifrån, trots att hon är myndig (ibid:254).

Foucault menar att straffet ska beröva lockelsen med brottet. Det måste finnas ett lämpligt straff för varje brott som är orubbligt, och att tanken på den förbjudna handlingen ska kunna kontrollera människan. Foucault kallar detta för ”hindrande tecken” (Foucault 1975:106).

Hindrande tecken kontrollerar dessa motstridiga känslökrafter, det vill säga, viljan att begå brott

och rädslan av att bli påkommen. ”Konsten att bestraffa måste alltså vila på en hel föreställningsteknologi” (ibid:106). I hederskulturer i Sverige är det inte staten, som Foucault menar här, utan slakten som producerar och upprätthåller denna föreställningsteknologi.

Syftet med straffet är till för att avskräcka. Foucault skriver:

”[S]traffet tar inte bara sikte på den skyldige utan framför allt på alla andra, de som skulle kunna göra sig skyldiga till samma brott. Dessa avvärjande tecken, som man undan för undan inpräntar i den dömdes föreställningsvärld, bör därför spridas snabbt och vida omkring; de skall accepteras och föras vidare av alla; tillsammans bör de bilda den framställning som var och en framför till alla andra och genom vilken alla förbinder sig att inte begå brott—en framställning av god halt som i människornas sinnen tränger ut brottets falska förespeglningar [...]” (ibid: 110f).

Man gör ett exempel av den som begått fel och den skyldige vet varför den blir straffad. Det finns en logik i relationen mellan överträdelse och straff som är inpräntad i individens medvetande. Att vara vittne till någon annans straff är en fostringsteknik. Foucault menar att ett hemligt straff är en ansträngning till hälften bortkastad.

Bestraffningens tvetydighet

Det är av vikt att förstå hur straff genomförs. Foucault skriver att ”verkställandet av straffet tenderar att bli en självständig sektor, som ett administrativt maskineri befriar rättvisan inifrån” (ibid:14). Visserligen syftar författaren på statlig byråkrati men det samma skulle kunna sägas om hederskulturens straffutmätning. Foucault menar att historiskt sett har skådespelet, det offentliga straffet, försvunnit och istället ingår straffet och hotet om straff i ”ett abstrakt medvetande” (ibid:14). Det är istället ”vissheten om att man alltid får sitt straff som skall avskräcka människorna från brottsliga handlingar, inte straffets ohyggliga skådespel; mekanismen som gör straffet avskräckande får nya kugghjul” (ibid:14). När publiken, släktingarna, kräver blodsutgjutelse så måste mordet ske. Det spelar inte så stor roll vem som axlar bördan att dräpa. Det kommer att ske. Om någon vägrar finns det flera andra på tur för att ta över rollen som bödel. Fadimes pappa hade kunnat låta sin son utföra mordet men han ville inte att sonen skulle riskera fängelse (se Gungör & Dervish 2009:94). Foucault tar upp problemet med att även rättvisan som ett nödvändigt ont tar liv: ”Det är fult att vara straffbar, men föga ärofult att straffa” (Foucault 1975:14). Att mörda för hederns skull kan också ses som ett nödvändigt ont. Det finns länder där straffet för hedersmord kan vara lindrigare än straff för mord som begåtts med andra motiv. Mördarens roll är tvetydig beroende på vem som betraktar situationen.

Foucault säger att bödeln kan ses som en brottsling, domaren som en mördare, och att det var därför man på 1700-talet började avskaffa offentliga straff och avrättningar.

Samma tvetydighet uppstår i Sverige när hedersmord utförts. Hedersfamiljens överhuvud är domare i ögonen på de som håller med honom, men i andras ögon, och i lagens ögon är han en mördare eller åtminstone medhjälpare eller anstiftare till mord. Fadimes pappa, Rahmi, upplever dessa två olika beskådningar av honom själv. Han uppfattar den svenska publiken annorlunda i jämförelse med publiken i slakten när han säger ”Detta Sverige är ett fint land, hur kan jag göra en gärning som den jag har gjort?” (Wikan 2003:163). Här är det publiken som dömer Rahmi som brottsling som han ber om ursäkt⁵. Mordet som ett faktiskt skådespel är mer ovanligt i ett svenskt sammanhang men inte heller obetydligt. Både Fadime och Pela mördades inför sina närmsta kvinnliga släktingar. Det måste vara fruktansvärt att uppleva vad ens anhöriga är att kapabla till att göra, inte bara mot någon man står nära men även mot en själv. Till och med Fadimes pappa säger till Fadimes bror: ”Min son, för några år sedan skulle du döda din syster för att hon var ihop med en svensk kille, och nu är du själv ihop med en svensk tjej? Ska jag döda dig nu? Varför gör du så här?” (Gungör & Dervish 2009:110). Sonen lever inte upp till de principer och förväntningar som pappan betalat ett mycket högt pris för.

I andra länder, som i exemplet med Du'a Kahlil Aswad som stenades av en klunga män, med polisen som vittnen utan att ingripa, är det ett skådespel i ögonvittnesbemärkelse. Händelsen filmades för att visas upp som skådespel för vem som helst. Filmklippet var till för att avskräcka andra men fick även motsatt effekt när händelsen fördömdes och protesterades emot. Det är den här tvetydigheten som Foucault talar om. Den straffade väcker människors medlidande och bödeln förvandlas därmed till brottsling istället för rättskipare. Bestraffningens problem är dess tvetydighet utifrån olika publik. Detsamma gäller det hedersvåld som människor utsätts för i Sverige.

Övervakning

Beteende och rykte är två viktiga komponenter i hederskulturen, där beteende är den viktigaste delen eftersom ett tvivelaktigt beteende ger upphov till ett dåligt rykte. Därför är bevakning en stor del av livet i hedersfamiljen. Foucault förklarar hur bevakning ger social makt. Han ger flera exempel på hur militärläger, sjukhus eller skolbyggnader lämpar sig som ett socialt dressyrverktyg. Däri ligger möjligheten i att bevaka: ”För att upprätthålla disciplin krävs ett

⁵ Det måste tilläggas att flera av Fadimes släktingar fördömde mordet efteråt.

arrangemang där själva blicken verkar betvingande; en apparat där de tekniska åtgärder som gör det möjligt att se medför en maktutövning och där tvångsmedlen gör dem som är utsatta fullt synliga” (Foucault 1975:172). Enligt Foucault, finns det i militärlägre tekniska hjälpmedel för bevakning, till exempel, kikare, ljusstrålar, och tältens organisation och öppningar bildar ett nätverk av blickar som bevakar varandra. I hedersfamiljen, däremot, kan det innebära att hela tiden behöva redogöra för var man vistas. Anhar Barakat, som flydde hemifrån som suttonåring eftersom han skulle giftas bort, berättar i en intervju att han inte fick ha dörr till sitt rum för att hans föräldrar när som helst skulle kunna komma in och se vad han gjorde, särskilt vad han gjorde på internet, för han fick inte chatta med tjejer (URL 7). Flera websidor som riktar sig till de som lever med hedersrelaterat våld, se till exempel dinarattigheter.se (URL 8) eller origostockholm.se (URL 9), har en så kallad ”panik-knapp” där man snabbt kan klicka och ta sig vidare till någon annan okontroversiell sida. De har också instruktioner för hur man tar bort sin surf-historik och döljer sitt besök. Det här visar att de som gör websidorna är medvetna om att många som behöver hjälp är övervakade. Ett annat sätt att utsättas för övervakning är genom att eskorteras av ett syskon. Bara en blick kan kontrollera beteenden, precis som Foucault säger är andras blickar är betvingande.

Den fogliga kroppen

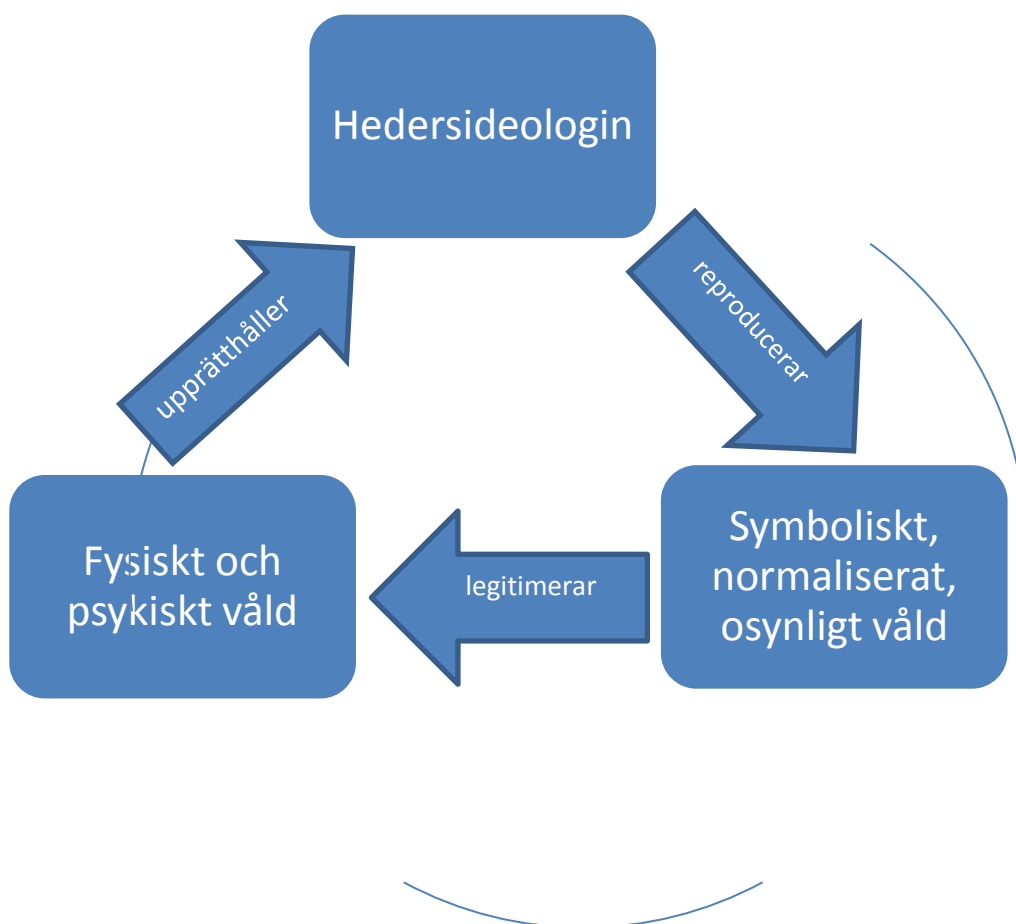
Både Pierre Bourdieu och Ruth Benedict diskuterar den fysiska kroppen och hur den styrs av det psykiska och själsliga. Härmed vill jag ta upp kroppens underkastelse och den fogliga kroppen. Michel Foucault menar att ”människokroppen ingår i ett maktmaskineri” (Foucault 1975:140). Han skriver om ”de fogliga kropparna”, en tanke som utvecklas under 1700-talets Europa: ”En foglig kropp är en kropp som kan underkuvas, begagnas, förvandlas och fulländas” (ibid:138). Därför blev disciplin en ny brännpunkt och det uppstod en konst i att tukta kroppen. Även om Foucault åsyftar nation och samhälle så återfinns den fogliga kroppen i olika kulturer, till exempel i den japanska där man lärde sig att duka för och servera sin man före sig själv. I hederskulturen som finns i Sverige idag kan det också handla om hushållssysslor och att flickor ska lära sig att sköta ett hem. På så vis fulländas flickan i sin roll som kvinna. En av Björktomtas informanter ”Fatima” berättar att hennes lillebror inte behöver hjälpa till hemma medan hon måste. Björktomta frågar ”Fatima” hur gammal hon var när hon började hjälpa till och får svaret: ”Mm... kanske tolv, eller dom sa inte att jag skulle hjälpa till, men när jag ser mamma jobbar ensam, eller inte färdig, det känns som att jag ska hjälpa till. Det är mer så. Inte att jag är tvungen” (Björktomta 2012:112). Den här genusordningen kan förklaras med Bourdieus begrepp

symboliskt våld, som beskrivits tidigare i uppsatsen. Björktomta frågar en annan informant, ”Sara”, hur hon tänkte när hon stod och diskade medan hennes bror var ute och lekte. ”Sara” svarade: ”Jag tänkte inte så mycket, för oss var det självklart. Men ibland tyckte jag det var taskigt” (ibid:112). ”Sara” var bara åtta år gammal när hon började ta ansvar för familjens hushållssysslor. Att ”Sara” måste utföra sysslor, medan hennes bror får vara ute och leka, är ett sätt att underkuva hennes kropp redan i barndomen.

Till sist, fysiskt våld är till för att återupprätta heder, få en person att ändra sitt beteende eller avskräcka andra. Ett hemligt straff är bortkastad ansträngning. Straff är logiska utifrån sitt kulturella sammanhang. Straff kan dock vara tvetydiga beroende på vem som betraktar. Fysiskt våld kan innebära övervakning, frihetsbegränsning samt att kroppen fogas in i underlägsenhet. Fysiskt och psykiskt våld försvarar hedersideologins mål och syftar till att kontrollera kvinnor, samt bevara och återupprätta hedern.

7. Hedersvåldets reproduktion

För att få ett helhetsperspektiv av hedersrelaterat våld och förstå dess funktion, mål och syfte har jag delat in hedersvåldet i tre komponenter som tillsammans reproducerar varandra. De är hedersideologin, där kvinnor är bärare av familjens heder; symboliskt våld, som hävdar kvinnors naturliga underlägsenhet; samt kombinationen psykiskt och fysiskt våld. Av dessa komponenter reproducerar hedersideologin symboliskt våld. Det symboliska våldet i sin tur legitimerar psykiskt och fysiskt våld när kvinnan av någon anledning inte är underlägsen. Det fysiska och psykiska våldet skapar ordning och upprätthåller hedersideologin. Vi kan nu förstå att fysiskt våld så som mord bara är en liten del inom en helhet som reproducerar hedersrelaterat våld. Se följande figur:

8. Sammanfattning och slutsatser

I den här uppsatsen har jag med hjälp av Fadime Sahindals levnadsöde diskuterat den svenska debatten kring hedersrelaterat våld. Unni Wikan och Mikael Kurkialas kulturrelativistiska perspektiv har jämförts med Eva Lundgrens feministiska. Wikan menar att kulturen är orsaken till hedersmord och att heder är ett unikt koncept i just hederskulturen. Kurkiala backar upp Wikan och menar att kulturen ger insikt i människors tankevärld och motiv för socialt agerande. Lundgren däremot menar att det universella patriarkatet är orsak till allt våld mot kvinnor.

Hedersideologin innebär att heder är kopplat till kvinnans sexualitet och hedern är mannens egendom. Heder är något man har eller är utan, det finns inget mellanting. Kvinnans sexualitet skyddas för att bevara familjehedern. Hedern är en komponent i ett socialt spel där publiken måste tillfredställas för att hedern ska få behållas. Kvinnor i hederskulturer är nyckeln till sociala och ekonomiska tillgångar, därför kan förlorad heder även innebära sociala och ekonomiska förluster.

Symboliskt våld kännetecknas av dominans och hierarkier, men även kränkningar som internaliseras och framstår som naturliga. Normaliserat våld återfinns i värderingar och i vardagliga händelser. Psykiskt våld handlar om fostran, manipulering, emotionell utpressning, förnedring, skam, tuktan, tvång och rädsla för vad andra ska tycka. Fysiskt våld är till för att återupprätta heder, få en person att ändra sitt beteende eller avskräcka andra. Straff är logiska utifrån sitt kulturella sammanhang. Ett hemligt straff är bortkastad anstängning. Straff kan dock vara tvetydiga beroende av vem som betraktar. Fysiskt våld kan innebära övervakning, frihetsbegränsning samt att kroppen fogas in i underlägsenhet.

Wikan och Kurkiala förklarar inte hur ovanstående typer av våld är bildar en enhet som reproducerar hedersideologin. Därför har jag valt att bygga vidare på deras argument och utvidga deras perspektiv av heder med hjälp av Ruth Benedict och Hans Peter Duerrs teorier om heder respektive skam. Ruth Benedicts, Pierre Bourdieus och Michel Foucaults olika verk om våld har hjälpt att belysa de ovannämnda typer av våld som man utsätts för i hederskulturen.

I uppsatsen har jag kommit fram till att hedersvåldet består av tre komponenter som reproducerar och bidrar till komponenternas existens. De är hedersideologin, där kvinnor är bärare av familjens heder; symboliskt våld, som hävdar kvinnors naturliga underlägsenhet; samt kombinationen psykiskt och fysiskt våld. Av dessa komponenter reproducerar hedersideologin symboliskt våld. Det symboliska våldet i sin tur legitimerar psykiskt och fysiskt våld när kvinnan av någon anledning inte är underlägsen. Det fysiska och psykiska våldet skapar ordning och

upprätthåller hedersideologin. Hedersrelaterat våld bör ses i sin helhet och inte bara utifrån det sensationella, dödliga våldet som ofta uppmärksammas i media.

Hedersrelaterat våld behöver alltså inte sluta med mord. Mord är slutdestinationen i en lång sträcka av olika sorters våld och påtryckningar. Mord är också resultatet av många av raden beslut och vägskal. Det finns alternativa beslut som både släktingarna och de som vanhedrat familjen kan fatta för att förhindra hedersmord. Jag vill inte ge en deterministisk syn på att alla hedersfamiljer är beredda att mörda sina egna barn. Det finns alternativa beslut som både barn och släktingar kan ta. Ett realistiskt alternativ kan vara att låta ens föräldrar utse en blivande make eller maka. Jag undrar hur vanligt det är att låta sig giftas bort mot sin vilja istället för att sätta sig emot familjen och därmed riskera sin relation med familjen eller sitt liv. Även familjen har ett val i hur de hanterar de barn som inte går med på familjens krav. Det finns många val som görs innan ett mord sker.

Att förstå är inte heller samma sak som att ursäkta eller sanktionera. Men att förstå vad som motiverar människors handlingar ger också en utgångspunkt för förändring och påverkan. Det är dock inte mitt mål att undersöka hur man praktiskt kan förändra hederskulturen. Snarare är mitt mål att ge ett ramverk för hur våldet motiveras och fungerar. Jag är heller inte ute efter att utplåna eller fördöma en kultur, hederskulturer har mycket gott att erbjuda. Trots detta tror jag på individens rätt till självbestämmande och handlingsfrihet.

Jag misstänker att tvångsgifte kan vara en av de största anledningarna till varför hedersideologin får fortsatt fäste och om man förhindrade tvångsgifte så skulle man komma tillrätta med många hedersrelaterade problem. Det vore givande att se mer forskning kring detta. Det vore också spännande att forska mer kring mödrars och fäders identitet som förälder i hederskulturer.

Slutord

Min erfarenhet från frikyrkan bär även med sig ljusa minnen. Man umgås mycket över generationsgränserna. Många av de frikyrkomedlemmar jag har träffat eftersträvar inte materiell rikedom utan är villiga att lägga sina ekonomiska resurser, sin tid och energi på sina medmänniskor på ett ovanligt sätt. De söker ”andliga rikedomar” genom att ställa sig själva till förfogade för andra. Det är ett sällsynt beteende och jag är tacksam för all den värme som funnits och som fortfarande finns. Långt ifrån alla frikyrkomedlemmar fördömer och kontrollerar utan har ett öppet och förstående sinne. Trots detta gör mina erfarenheter att jag

tror mig till viss del förstå hur det är att leva i en hederskultur med dess bevakning och påtryckningar.

Källförteckning

- Arbabi, Farnaz, Lotta Fristorp, Sofia Ekström, & Erica Jacobson (2002). *Överlevnadshandbok för flickor om frihet och heder*. Rädda Barnen. Stockholm.
- Baladiz, Dilek (2009). *I hederns skugga- de unga männens perspektiv*. Gothia förlag. Stockholm.
- Benedict, Ruth (1946). *Blomman och svärdet*. PAN Nordstedts. Stockholm.
- Bourdieu, Pierre (1994). *Kultursociologiska texter*. Symposion. Stockholm.
- Bourdieu, Pierre (1999). *Den manliga dominansen*. Diadalos. Göteborg.
- Bourgois, Philippe & Scheper-Hughes, Nancy (2003). *Violence in War and Peace: An Anthology*. 1st Edition. Blackwell Publishing. Malden, MA.
- Bourgois, Philippe (2009). "Chapter 2, Recognizing Invisible Violence, A Thirty-Year Ethnographic Retrospective." *Global Health in Times of Violence*. Av Barbara Rylko-Bauer, Linda M. Whiteford, och Paul Farmer. Santa Fe: School for Advanced Research.
- Carlbom, Aja (2005). "Pierre Bourdieu (1930-2002) i *Nya antropologiska porträtt*. Red. Christer Lindberg. Dept. of Sociology, Lund University. Lund
- Charpentier Ljungqvist, Fredrik (2005). "Heder och sexuellt våld. En undersökning av medeltida isländska källor" i *Hedersmord. Tusen år av hederskulturer*. Red. Kenneth Johansson. Historiska Media. Lund.
- Duerr, Hans Peter (1988). *Nakenhet och skam: Myten om civilisationsprocessen*. Andra svenska upplagan. Östlings bokförlag Symposion. Stockholm.
- Foucault, Michel (1975). *Övervakning och straff*. Fjärde svenska upplagan. Arkiv förlag. Lund.
- Güngör, Emre & Dervish, Nima (2009). *Varför mördar man sin dotter?* Nordstedts förlag. Stockholm.
- Hornok, Imre (2005). "Ruth Fulton Benedict (1887-1948) Blomman och svärdet" i *Nya antropologiska porträtt*. Red. Christer Lindberg. Dept. of Sociology, Lund University. Lund.
- Idriss Mazher, Mohammad (2011). "Honour, violence, women and Islam – an introduction" i *Honour, Violence, Women and Islam*. Ed. Mohammad Mazher Idriss och Tahir Abbas. Routledge. Abingdon, Oxon.
- Kapferer, Bruce (1988), *Legends of People, Myth and the State*, Washington, DC: Smithsonian Institution Press. Washington.
- Kurkiala, Mikael (2003). "Interpreting Honour Killings, The Story of Fadime Sahindal (1975-2002) in the Swedish Press". *Anthropology Today*. Vol 19. Issue 1. pages 6-9. February 2003.
- Kurkiala, Mikael (2005). *I varje trumslag jordens puls- om vår tids rädsla för skillnader*. Ordfront förlag. Stockholm.
- Riches, David (1986). *The Anthropology of Violence*. First Edition. Basil Blackwell. Oxford.
- Schmidt, Bettina E., and Ingo Schröder (2001). "Introduction Violent Imaginaries and Violent Practices." *Anthropology of Violence and Conflict*. London: Routledge.

Långberg, Bodil, ed., och Eva Windelhed, ed., (2005). *Att möta flickor och pojkar i starkt patriarkala familjer – teori och praktik*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Stockholm.

Wikan, Unni (2003). *En fråga om heder*. Ordfront förlag. Stockholm.

Yuval-Davis, Nira (1997). *Gender and Nation*. Sage Publications. London.

Webbkällor

Darvish, Nina citerad i Forslund, Ylva (2013). "Hedersrelaterat våld i fokus under expertbesök" *Piteå-Tidningen*, 8 mars 2013. <http://www.pitea-tidningen.se/nyheter/hedersrelaterat-vald-i-fokus-under-expertbesok-7520603-default.aspx> (29 april 2013).

Lundgren, Eva (2003). "Sviket Mot Fadime.". *Dagbladet*, 20 maj 2003. <http://www.dagbladet.no/kultur/2003/05/20/369148.html> (26 april 2013).

Stiftelsen Svenska Folkbibeln. 1 Kor 11:7-9. Folkbibeln. <http://www.folkbibeln.net/1col/heading/show?id=2177> (1 juni 2013).

URL-lista

URL (1): <https://www.youtube.com/watch?v=YGPMS7x8oLg> (21 maj 2013)

URL (2): Intervju med Fadime Sahindal augusti 1998. P6 Sveriges Radio International på svenska. Sämt 20 januari 2012 kl 13:50. <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3993&artikel=4920398> (28 april 2013)

URL (3): Intervju med Songül Sahindal i "Mordet på Fadime", *P3 Dokumentär*, Sveriges Radio. Sämt 27 april 2008 kl 20:00. <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/90755?programid=2519> (26 april 2013)

URL (4): Intervju med anonym ung kvinna som lämnat sin familj på grund av hederskonflikt. Inslag i SVT Rapport 22 feb 2013 kl 17:24. <http://www.svt.se/nyheter/sverige/fatima-var-overvakad-dygnet-runt> (24 april 2013)

URL (5): <https://www.facebook.com/KurdMenForEquality> (20 maj 2013)

URL (6): Intervju med Nalin Pekul i Sveriges Radio P1, "Tendens: Tio år efter Fadime". Sämt 16 jan 2012 kl 11.00. <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/106223?programid=2519> (26 april 2013)

URL (7): Intervju med Farman Sediq i Sveriges Radio P1, "Barnen: Jag tyckte Fadime fick skylla sig själv". Sämt 20 jan 2012. <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3381&artikel=4909105> (11 maj 2013)

URL (8): <http://www.dinarattigheter.se> (20 maj 2013)

URL (9): <http://origostockholm.se> (20 maj 2013)